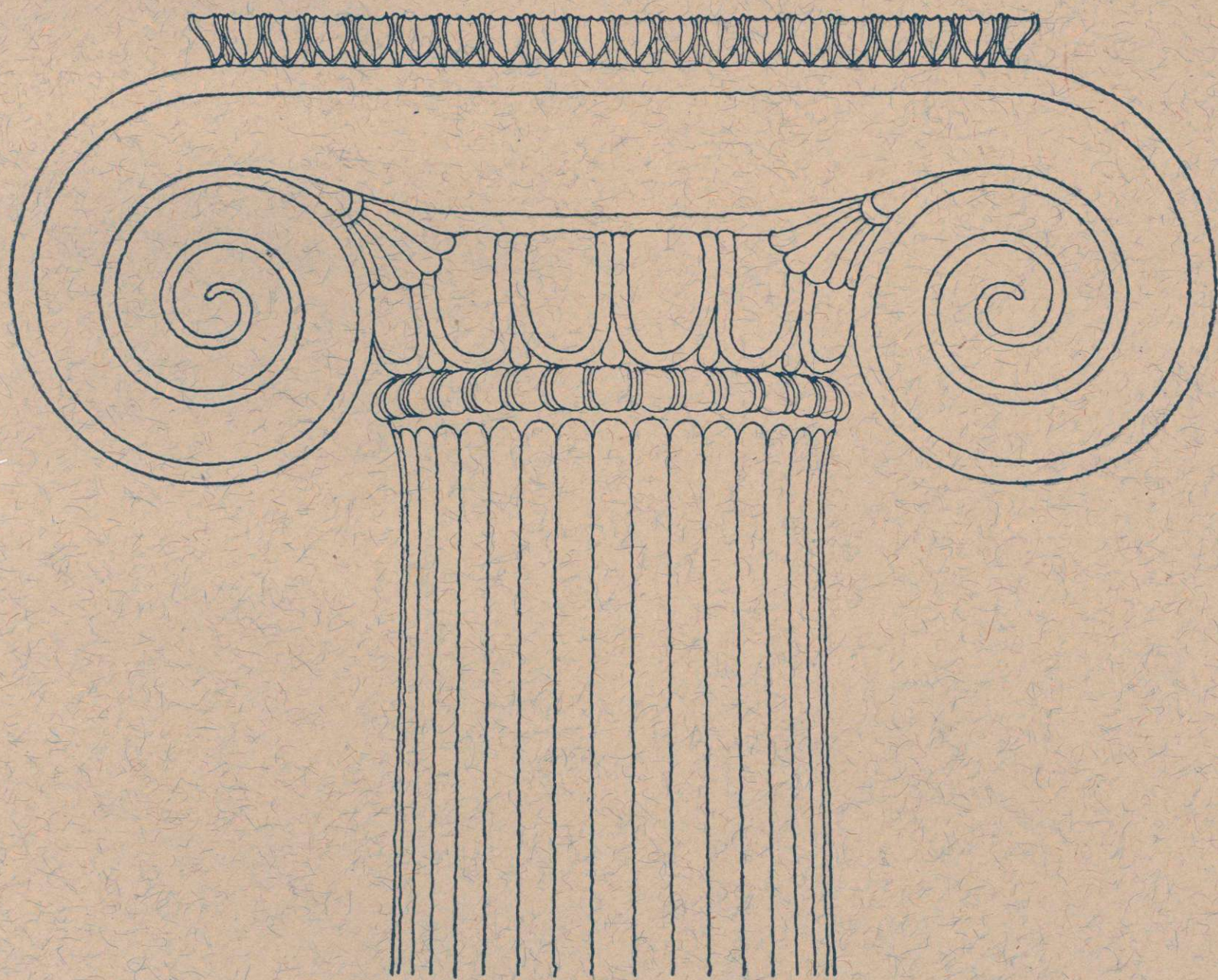

DOM
IN
SVĚT

1925

ŠTEV.

6

VSEBINA DOMA IN SVETA ŠTEVILKA 6.

LEPOSLOVNI DEL:

- I. **Pesmi:** Anton Vodnik: Psalmi. 197. — Miran Jarc: Človek. 198. — Ivan Pregelj: Sarabanda. 210. — Isti: Idilica. 210. — Dante Alighieri: La Divina Commedia III., XXXI. 210.
- II. **Pripovedna proza:** France Bevk: Muka gospé Vere. 193. — Narte Velikonja: Sirote. 199. — Miran Jarc: Na zakletem gradu. 204.

PROSVETNI DEL:

- I. **Članki:** Raffaello Franchi: Felice Carena in Baccio Maria Bacci. 213. — J. Kelemina: Naloge in metode literarne zgodovine. 216.
- II. **Zapiski:** 1. Slo v s t v o : Slovenski bijografski leksikon (Fr. Koblar). 220. — Zvonimir Kosem: Morje (Fr. K.). 221. — Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka (Frst.). 222. — J. M. Prodanović, Ženske narodne pesmi (Dbv.). 222. — Poeti d'oggi (B. R.). 223. — I. Poljak: Sa bijelog brda (I. P.). 223. — A. Manzoni: Zaročenca. 223. — 2. U m e t n o s t : Anton de Waal: Rompilger (Frst.). 223. — 3. G l e d a l i š č e : (Fr. Koblar). 224.

PLATNICE:

Iz naše dnevne kulture. — Prejeli smo v oceno.

ILUSTRACIJE:

Priloga VI.: Baccio M. Bacci, Perice. — Slike v tekstu: Fel. Carena, Getsemanski vrt, 193. — Isti, Emavs, 199. — B. M. Bacci, Najdena drahma, 205. — Isti, Nevihta, 213.

DOM IN SVET IZIDE V L. 1925. OSEMKRAT, IN SICER, 1. III., 1. IV., 1. V., 1. VI., 1. VII., 1. X., 1. XI., 1. XII. :: NAROČNINA ZNAŠA LETNO 100 DIN, DOVOLJENO JE POLLETNO PLAČEVANJE PO 50 DIN, V IZJEMNIH SLUČAJIH TUDI ČETRLETNO PO 25 DIN. NAROČNINA ZA DIJAKE (ŽELIMO, DA NAROČAJO SKUPNO) 75 DIN. :: UPRAVNIŠTVO: LJUBLJANA, JUGOSLOVANSKA TISKARNA. :: ZALOŽNIK IN LASTNIK: KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO. :: TISK IN KLIŠEJI JUGOSLOVANSKE TISKARNE V LJUBLJANI (KAREL ČEČ). :: UREDNIKA: PROFESOR FRANCE KOBLAR (ZA LEPOSLOVJE IN ODGOVORNI UREDNIK), LJUBLJANA, JANEŽIČEVA CESTA 12 (PRULE), IN DR. FRANCE STELE (ZA PROSVETNI DEL IN OPREMO TER IZDAJATELJ), LJUBLJANA, MUZEJ.

DOMIN SVET

LETNIK 38. V LJUBLJANI 1. OKTOBRA 1925. ŠTEVILKA 6.

FELICE CARENA, GETSEMANSKI VRT.

MUKA GOSPÉ VERE.

FRANCE BEVK.

26.

Gospé Veri je bilo najtežje, da je morala vso težo muke nositi sama. Pod vplivom moža ni občevala z ženskami ne v hiši ne izven hiše. Vse, kar je nosila v srcu, vse stotere malenkosti, je razodevala možu. To ga je včasih dražilo. Potrpel je, ker je vedel, da ženska potrebuje, da se razgovori.

Ko je prekinila z možem opoldanske in večerne pogovore, je začutila žejo po razodetju srca. Razmerje med njo in možem jo je težilo. Hotela je razodeti svojo notranjost, da ji bo laže, kot je lajše člo-

veku, ki se razjoče. Davno že bi bila rada zavpila na glas in se razodela. Bilo jo je sram.

Zdaj se je razgalila prvič pred tujo žensko. Sram je izginil. Zdaj ve, da je vse, kar se godi, javno, in je njena beseda svobodna.

Postala je senca ljudem v hiši. Na hodnikih, na stopnicah, na podstrešju in v kleti je zadrževala vsakogar in napeljevala pogovor na sebe in na moža. Kot da se boji, da bi jo ljudje obsojali. Pravila je ženski, ki je prinašala mleko, perici, ki je odnašala perilo vsak teden.

Ljudje so poslušali in hlinjeno čuvstvovali ž njo. Nekateri so se ji na tihem rogali; verjeli so ji in ji niso verjeli.

Vest se je širila po družinah, od nadstropja do nadstropja, od okna do okna, iz hiše v hišo, z balkona na balkon. Razmerje ljudi do nje je postalo drugačno. V pogledih je sijalo farizejstvo. Iz nagonskega in priučenega samoljubja, ki ga z napačnim imenom nazivljajo moralo, je sprejemala od žensk sočutje. Pod pepelom njihovih duš je tlela škodoželjnost. Pomi-lovale so jo in s tem branile svoje stališče, postavo o moški zvestobi, od njih postavljeno in varovano. Zato so prezirale tudi Krševana. Na stopnicah ga niso pozdravljale.

Da se je okolica nenadoma spremenila, je čutil tudi Krševan. Pogledi so ga rezali kot z nožem in ni jim mogel ubežati ne v hiši in ne na ulici. Le mlada, življenja željna ženska ga je nekoč ustavila na stopnicah. Glas o nezvestobi ga ji je napravil mikavnejšega. Trepetal je ob prvi besedi, presekal stavek, ki ga ni izgovoril do konca in bežal po stopnicah.

27.

To stalno spremembo je Krševan čutil tudi v pisarni. Dvakrat se mu je zazdelo, da sta tovariša utihnila, ko je stopil čez prag. Ko sta nadaljevala pogovor, sta govorila neumnosti. Do takrat ni še nikoli utihnil tovariš pred tovarišem.

Ta sprememba se je zgodila v nekaterih dneh, v tistih dneh, ko ni obedoval doma in je hodil z ženo delit le pekel nočnega spanja.

Vsako jutro se je veselil pisarne. Želel je priti med zaprašene in mirne spise, ki ne poznajo strasti.

Zavzel se je v duši, ko ga je tiste dni naenkrat poklical predstojnik k sebi. Kot da bere iz njegovih malih, mrzlih oči, kaj misli, je skoraj trepetal, ko je stal pred njim.

»Gospod Krševan,« je dejal predstojnik mirno, »sedite!«

Krševan je sedel. Mil predstojnikov glas ni obetal nič hudega. Spomnil se je, da je isti mili glas že metal ljudi na ulico.

»Z Vami smo docela zadovoljni. Spoznali pa boste, da ni dovolj, da ste neoporečen človek tu notri, treba tudi na zunaj... Saj mi ne zamerite, da Vam to omenim?«

»Ne.« Krševan je odkimal. Lagal je. V njem je kovalo. Kaj ti je to mari?

»Čast hiše zahteva, prestiž Vašega poklica, skratka... Itak veste, kaj mislim: Neljubo bi mi bilo, če bi me izpraševali za potankosti...«

»In kaj potem?« je jecljal Krševan, ne vedoč, kaj naj reče. »Kaj naj storim? Jaz... jaz...«

»Storite, da napis, ki blesti na naši hiši, ne bo omadeževan. Uredite zadevo, da se ne bo širila kot smrad. Drugo se nas ne tiče.«

Krševan je prikimal. Omotičen je zapustil predstojnika in stopil v svojo pisarno.

Kaj sem obljubil? Ali morem kaj ukreniti, ko nisem kriv ničesar? V čigavih rokah je moč? — Ni si znal odgovoriti.

28.

Ta večer je stopil Krševan z resnim obrazom v kuhinjo in poiskal ženo na balkonu.

»Vera! Pojdi z mano!«

Gledal je tako resno, da se ni mogla ustavljati. Šla je. Podobnost njenega moža z morilcem ji je lebdela pred očmi. Previdno se je ozrla po kuhinji, da bi našla predmet, s katerim bi se lahko ubranila. Na mizi je ležal kuhinjski nož. Tiho ga je pomaknila do sebe.

Krševan je meril kuhinjo z odločnimi koraki. »Uničila naju boš!«

Njegov pogled in njegov glas sta bila tako premagujoča, da je morala odgovoriti:

»Ti uničuješ!«

»Jaz? Jaz sem zakričal v svet blazno laž, da bom že jutri na cesti?«

»Kaj?« je prevzelo Vero za hip. Nato je zopet padlo: »Zame ni treba služiti.«

»Samo za te?«

»Otrok nimava.«

»Dobro. Ne otrok in — recimo, ne tebe. Za koga sem se kopal do kruha? Ali ti razpolagaš z menoj?«

»Kaj si svoboden, ko si zvezan z mano?«

»Sebe varaš! Boga ne boš varala! Ne boš uničila mene, ko uničuješ sebe. Z mojim življenjem ne razpolagaš, če si mi že srečo ubila.«

Stala sta si nasproti. Strast je naraščala v obeh.

»Da, moj si, moj si! Izmuznil bi se rad. Isto pot boš šel kot jaz! Isto . . .«

»Isto . . .«

»Niti ene minute preko moje smrti ne smeš živeti. Ne boš se mi rogal!«

Štiri oči so se gledale kot štiri zveri. Nova spoznanja so se vžigala v zenicah in padala kot žerjavica v dušo.

»Ne govori o smrti!« se je branil Krševan. »Ne ubiješ me!«

Po kratkem molku obeh, kot da je sto misli drvelo ta čas skozi možgane:

»Kako si me zavezala, ženska! Zdaj te vidim v poročnem vencu, kako se smeješ. Igrala si se z menoj. Kadar se ti je poljubilo, si me strla kot dete igračo. Opljuvala si zakon! Ubila si vse, samo da si dokazala, da gospoduješ. Dušo si vzela in niti skorje kruha mi ne privoščiš. — Vidiš, ne vem nič, ne zakaj, ne odkod je prišlo. Vem samo eno: konec mora biti! Do jutri ti dam odloga. Povej vse, da se razjasni . . . Če pa vztrajaš . . . grem od tebe, daleč proč, kamorkoli . . .«

»Ne greš!« je siknila Vera. »Ne greš; z mano boš!«

»Do jutri, ti rečem! Prisegam ti!«

Dvignil je tri prste. V Veri se je nekaj prevrglo. Pomislila je, nato je dejala:

»Do sobote!«

»Tedaj — do sobote!«

In da bi ne govorila več o tem, je odšel skozi vrata. Žena pa je zgrabila kuhinjski nož in ga je vrgla z vso silo po mizi. Ta trenutek je imela občutek, da je premagana.

29.

Vera je vedela, da mora vozeti do danega dne razvozlati. Nekaj je bilo treba storiti.

Mržnja do moža je bila skrbno prikrita, v resnici pa je z njegovo grožnjo, da ji uteče, narasla. S to grožnjo je bila v nevarnosti njena neoporečena pravica do posesti, ki je njen mož. Beg moža je najhujše, kar se mora ženi zgoditi; krivda ostane vsaj pred svetom na nji.

Gospo Vera je pričela mučiti morilna misel. Že poprej je večkrat nezavedno in nehote spreletela njene možgane. Svojega moža je videla v duhu na mrtvaškem odru. Predstavljala si je sebe svobodno. Te misli

so bile bežne; mučile so jo nekaj trenutkov in izginile. Jedva zdaj so se prebudile in močneje zaživele.

Z mržnjo in sovraštvom se je pričela prebujati tudi misel na smrt. Želela si je, da bodi nevzdržno stanje, v katerem se nahaja, izbrisano na katerikoli način. S smrtjo! S katero smrtjo? Da bi sama posegla v odločevanje med življenjem in smrtjo svojega moža, tega ni mogla misliti.

Edino v trenutku, ko je v obrazu svojega moža zagledala obraz morilca iz časopisov in tedaj, ko se ga je v svoji bojazni bala in prijela za nož, jo je v hipu spreletelo nekaj čudovitega, da pozneje ni smela misliti na to. Zdelo se ji je, da se je hotela roka sama dvigniti in zadati bodljaj.

Tiste dni je gospa Vera brala v časopisih poročilo o porotni obravnavi. Pred poroto je stala ženska, ki je umorila svojega moža. Veri se je tresla roka, v kateri je držala časopis. Ničesar se ni zapomnila razen sodbe. Žensko so oprostili. Sodniki so imeli gole zakone, porotniki so imeli golo srce. Osleparili so pravico.

Vera je sedela dolgo s časopisom na kolenih in ga ni dala iz rok, njene misli so bredle Bog ve kje.

Še tisti večer je govorila s črnolaso gospo in dejali sta:

»Oprostili so jo . . .«

»Morate vedeti!« je dejala črnolasa gospa, ogorčena nad tem, da bi moglo biti drugače.

»In vendar ga je umorila.«

Gospa Vera je poudarila zadnjo besedo.

»V takih slučajih vselej oprostijo . . . Bil ji je nezvest . . .«

»V takih slučajih . . .« je ponovila Vera mehanično. Vse se ni ujemalo v njeni misli. Iz dna duše pa je začelo vstajati nekaj temnega, zamolklega in se spajalo z njeno zavestjo . . .«

»Kaj mislite!« je razlagala črnolasa gospa z malomarnim glasom, kot da govori vsakdanjosti. »Če bi mi bil moj mož nezvest — samo enkrat bi mi bil . . . Še detomorilke oprostite.«

Gospa Vera jo je zrla kot razodeto čudo. Ni je slišala nič več. Bavila se je samo s svojo dušo. To ji je bilo dovolj in preveč.

Ta dan, ko je slišala besede o umoru in o nekaznivosti umora, se je prebudilo v nji neznano, speče na dnu. Misel se jo je prijela kot zajedavec in jo je rezala globlje in globlje v meso.

Tudi, kadar je hotela misliti kaj drugega, se je ta misel redno ponavljala.

Grozno ji je bilo, ko je videla ponovno pred svojimi duševnimi očmi možovo okrvavljeno brado in prsi, v vratu pa je zevala velika rana. V polgrozi je zaprla oči, tedaj pa se je kri razlila vsepovsodi, da je gledala neizmerno krvavo veselstvo, dokler ni odprla trepalnice.

Ah, ne, ne! Nemogoče je! In grajala je samo sebe. Gnusila se je sebi! Prekričati je hotela glas, ki je bobnel iz temne globine človeka.

Kaj naj večno trpim? Kaj naj se mučim do smrti? Laže mi. Niti zlih dejanj mi noče priznati.

Šla je v spalnico, stopila je na balkon. Videla je možovo krvavo brado in rano na njegovem vratu.

Saj jo sovraži. Saj jo je davil. Sovraži jo, ker mu je v napotje... Ali se ne bo neko noč dvignil, se ji približal tiho, gledal jo kratek čas v oči, nato pa bo stegnil prste in jih skrčil v njen vrat...

»O joj!« Vzkliknila je. Ta misel ji je zledenela kri. — Ona pa bo tedaj sama. Branila se bo, otresala z nogami, on ji bo pokleknil nanje, z rokami mu bo pulila brado; vse zaman... Kaj naj stori?

Sapa ji je zastala ob tej misli, njene oči so begale po kuhinji. Izbirala je orožje. Omahovala je. Kaj naj izbere? Orožja ne zna rabiti; ne pozna njegovega učinka.

Oči so ji šle od noža na sekiro, nato na kladivo in na kuhinjske klešče. Braniti se je hotela. Braniti! Izbrala je nož. Njega je bila navajena najbolj.

Ko se je zvečer napravljala v posteljo, je vzela nož v roko. Jekleni hlad jo je zbadel v mozeg. Stresnila se je za hip in pomislila. Čudno čuvstvo jo je spreletelo. Nekaj je zaropotalo. Naglo se je splazila v spalnico, privzdignila vzglavnik in vrgla nož podenj.

To je bil prvi korak, ki ni poznal povratka. Dasi je prišel mož s smehom na ustih domov, mu žena ni dala ne pogleda

ne besede. Ko se je slačila in šla v posteljo, je pazila na slednjo njegovo kretanje...

Naslednji dan je gospa Vera pripravila možu kosilo. Prišel je točno opoldne. Kot da bi bila zgovorjena. Bila sta začudena nad tem, a nista spregovorila besede. Mož spočetka ni pokusil juhe, jedel je kruh; žena je dejala pikro:

»Le zajmi; saj ti nisem zastrupila.«

Molčal je in pričel jesti.

Ta dan je bilo videti, kot da zopet iščeta medsebojnega zblizanja. Ta dan bi morala pasti odločitev. Žena je določila rok, ona bi morala ziniti prva. Krševan je čakal na besedo.

Vera je to vedela. Čutila je, da nima ničesar reči. Zgodilo se ji je kot človeku, ki nehote prisega po krivem.

Izpregovoriti je bilo nemogoče. Odbiti ga ali privezati ga nase? In vendar je eno ali drugo neizogibno. Ali ni zanjo življenje že itak uničeno?

Bila je strta, poteptana. Hotela je, kot potaplajoči se človek, na vrh, na vrh... Branila se je pogina, sramote, vsega, vsega...

Njene nagle in mrzlično delujoče misli so jo mehčale. Nehote je bila prijaznejša. Zmedena je hodila okrog.

Krševanu to ni ostalo prikrito. Sklenil je, da je ne bo vprašal, da naj mu odgovori. Njeno vedenje je smatral za popoljen odgovor. Mislil je, da je naredila črto čez preteklost. Vse se povrne v stari tir. Ni verjel docela, vendar mu je bilo prijetno; na tihem se je nasmehnil.

Žena je ta nasmeh razlagala za posmeh, dasi ni mogel videti njene duše. V duhu ga je videla, kako beži od nje. Našel si je morda stanovanje v oddaljenem delu mesta. Druga ženska mu bo gospodinjala in delila njegovo nezakonsko posteljo.

O sramota! O gorje! — Vsa rdečica ji je planila v obraz. S težavo je potlačila vse, kar se je dvignilo v nji in zadobilo ogromno razsežnost.

Misel na svoj poraz in na njegov smeh jo je spremljala še v posteljo. Z blazno naglico so hitele misli za mislijo. Kako bi se maščevala? Kako bi ga priklenila nase?

Ko se je slačila, si je preoblekla perilo. Možev pogled ji ni mogel ubežati. Če se je obrnil od nje, jo je moral videti v zrcalu.

Ta hip, ko je stala pred zrcalom, je bila zadovoljna. Čutila je moč v sebi. Poraz je stopil v ozadje.

Po tihem je opazovala moža. Sedel je na robu postelje in slačil nogavice. Videl je ženo v zrcalu, roka mu je zastala. Ozrl se je po nji, ki je stala z grenkim, ponosnim smehom na obrazu in se razkazovala. Povesil je pogled. Njegove oči so gorele.

Vera je videla svojega moža, ki mu je kri zalivala lica. Tega širokoplečega človeka, čigar telo je lepo, moško, polno življenja in ga niti zadnji dnevi niso mogli pogaziti! Ta človek, ki zna ljubiti, da ji je misel na to spreletavala mozeg, ji hoče ubežati, jo prevariti do konca? ...

Ko je položila glavo na vzglavnik, se je spomnila, da je nož pod njim. Spreletelo jo je mrzlo. V tistem trenutku je začutila moževo roko na svoji. Prijel jo je lepo, ljubeče. Njegovi prsti so bili topli, trepetajoči.

Pogledala ga je. Ponos se je dvignil v nji. Videla ga je majhnega, ki klečeplazi pred njo. Edini hip, ko ženska lahko triumfira, se z moškim igra in ga pogazi, da nori od sramote in od gnusa.

Zavrnila ga je z roko in ga pahnila od sebe.

Krševan je strašno pogledal, stresnil se je iz omame, kot bi ga bil obsul z ledom. Skoraj bruhal je:

»Vera!«

»Edino zato sem ti dobra!«

Gledala sta se nekaj trenutkov. Nihče ni rekel besede. Krševanova misel, da bo šlo njuno življenje svojo lepšo pot, je bilo z enim udarcem strto.

Dvignil se je in se je oblačil. Počasi, kos za kosom obleke. Nato je vzel klobuk in palico. Ko je prijel za kljuko, se je Vera ozrla.

»Kam greš?«

Ni ji odgovoril.

Tudi ona ni dejala ničesar. Zakrknila se je vase. Krševan je počakal za trenutek. Nato je stopil na temen hodnik. Postal je zopet. Nihče ga ni klical nazaj. Bil je vse tiho kot v mrtvašnici. (Dalje.)

PSALMI.

ANTON VODNIK.

Odkoder se je zvonjenje pričelo, sva šla skozi gozdove tišine —
na najine nóge je mesec škropil ...
In kadar sem iz mraka
tvojo róko vzel,
da sva obstala — sva se prvič zagledala.

In ko sva presunjena molčala,
obrnjena v svoje daljave
k Neznanemu,
se je zdelo,
kot da je to daven obred tega kraja.

Ko sva šla skozi prvo vas,
ki jo je odnašalo zvonjenje
onstran večera —

sva videla matere v zvezdah,
kako so nesle, spremljane od angelov,
mrtve otroke
kraljevsko spat ...

*

Nocoj je večer tako velik.
O moje prihajanje iz neznanosti
skozi vrtove, ki v njih mrtvi
ob studencih gledajo na mokre zvezde
in gredo, z rokami razsvetljenimi,
do prvega zamolklega zvonjenja
kdove katere vasi,

ki v njih je davno
in še mu konca ni ...

Z menoj hiti
angel — popotnik v črne gore
— iz kdove katere vasi —
Mariji vest oznanit ...

Kadar se mesec obrne,
tisoč žená ga v sanjah zagleda:
S srebrnimi rokami,
upognile smo zvezde nad Tvojo glavo
in Ti se ne moreš spomniti
imena našega —
Marija, ljuba soseda!

ČLOVEK.

MIRAN JARC.

Sredi težke noči je udarila večnost ob bron duše ...
in zvon je trpko zabrnel nad speče mesto — — —

O, ruševina mojih davnin: svetlikanje nad močvirjem ...
črepinje v mlaki zrcalečih se zvezd ...

O, dobri ljudje, prijatelji solnea, vitezi bodoče besede,
sestre radosti, točajke godbe, — — —
ali že davno počivate v grobu?
Ali je moje kraljestvo — grob?!

Ne vidim vas, ne slišim vas ob tej uri brneče duše ...
samotne roke krilijo v brezupo temó — — —

Čujem — kot, da mi kdo s kladivom nabija po srcu:
»Pokličem te ob uri izpolnitve!
Kako visoko si zrastle drevo, ki sem te zasadil za večnost?!

Ime sem ti dal in te razložil od zemlje in nebesa,
od korenin, od zvezda, drevo na gori!
Pokličem te ...«

Ne! Ne!

O, grozni glas iz noči!

Glej:

deset let: komaj svoje ime sem zaznal,
še deset let: komaj govoriti sem znal,
še deset let: komaj brate in sestre sem zbral
in ljudi v sovražnike in prijatelje razdeljeval,
še deset let: komaj sem si dom dogradil,
še deset let: o, kedaj se bom odpočil!

A ti, čakaš, čakaš ...

Kako,

samo v nočeh za hip, kedaj
vžarela je misel vesoljna
kot zarja in klicala v onkraj,
a v jutru je roka zamahnila
in slutnja kot megla je dahnila.

Ne odtod, ne odtod!

Zdaj so še bratje in sestre v gosteh
in radost in pesem in smeh,
še ni solnce zašlo za goró!

V noč samotno krilijo roke ...

Nikogar ni ...

Še moj odmev je gluh in suh ...

in sem in nisem — — —

tu je samo ena resnica:

»Nisi drevo, nikoli ne zrasteš v drevo!«

Vidim: moje misli kot okamenele kače — ogromne korenine
se široko plazijo pod zemljo ...

Sredi težke noči je odbila večnost ob duše bron in večnost preži, preži, preži ...

FELICE CARENA, EMAVS.

SIROTE.

NARTE VELIKONJA.

13.

Župan je bil tisti večer izredno dobre volje.

»Kdo bi si bil mislil, da si bodo tako uredili!« je nenadoma začel sredi stavka, da se je žena radovedno ozrla. »Otroke mislim, one v bajti!«

Ženi je bilo srce hitreje od prikrite radosti.

»Da, one v bajti! Mala dva sta čisto prijetna otroka in deklica jako razumno gleda. Mislil sem, da se me bo bala še od zadnjič, saj veš!«

»Kdo bi o tem še govoril!« je naglo zamahnila z roko, a čutila, kako jo je zbedel spomin v dušo. »Otrok hitro pozabi, tudi šibo, če si ž njim prijazen!«

No, da! Razumni otroci, sem dejal. Oblecki sem obljubil malima, kupi jima v trgu, da ne bosta hodila razcapana po vasi!«

»Taja se, taja se!« je dejala sama pri sebi. »Bom,« je rekla na glas.

Molčala sta nekaj časa. Mož je spet zbiral misli in ni vedel, kako bi do dna, kako bi najlepše povedal, kar je imel na srcu, ne da bi trpel kaj njegov ugled.

»Pri župniku sem bil!« je pogrkal ter zalovil mačko, ki je legla na okno.

Županji se je stisnilo srce.

»Za mašo sem dal za mater in še za eno — za Jelnikarico!«

»Tudi zanjo?« se je začudila županja in solza ji je zablestela v očeh. Kakor očitek ji je šlo skozi možgane: »In jaz se nisem spomnila.«

»Rekel sem, da bodo otroci šli v cerkev; pojutrišnjem.«

»Naročim Branku!« se je s srečnim začudenjem ozrla v njegov obraz.

»Otroci trde, da so jo videli!« je čez čas povlekel, »da se vrača!«

»Da, trde, toda kdo bi kaj dal na te besede!«

»No, da!« je on potrdil ter izpil iz kozarca še zadnji požirek vina. Stopil je preko sobe, kakor da mu je silno dolgčas. »Nič ne preostaja, kakor da gremo spat!« je dejal čez dolgo.

Žena je pozorno pretehtala besede in strašen krč je prijel njeno srce.

»Da, spat!« je dejala in nenadoma so se ji usule solze na lice. »Nobenega drugega opravka nimava, kakor da greva spat!« Globok vzdihljaj se ji je izvil iz prsi. »In nikoli ne bova imela onega opravka!«

Naslonila je glavo na mizo ter začela ihteti na glas.

»Mož moj, in jaz sem vzrok!«

»Kaj bi!« tudi njemu je pojemał glas. »Prenašajva, kaj bi drugega!« In pritisnil je ženo na svoje srce ter jo pogladil po laseh.

»Hotela sem operacijo, toda zdravnik je dejal, da ni upati! Kako me to boli, kako me to boli!«

»Pomiri se in pametna bodi. Pametna bodi!« jo je nežno prijel za roke, »pametna in ne ženi si k srcu!«

Molčal sta, ona si je obrisala solze in čutila, kako trepetajo roki na njenem vratu.

V zadregi je spet stopil preko sobe, kakor da mu nova misel ne da miru.

»Kaj imaš vse v sobi poleg kuhinje?«

Žena je dvignila glavo.

»Ti imaš svoje orodje in jaz leseno posodo!« je odvrnila in glas ji je rahlo trepetal.

»Ali ni mogoče teh stvari spraviti kam drugam?«

»Seveda je, na mostovž!«

»Potem naj Marta pospravi!«

Žena je odprla vrata ter poklicala deklo, ki je še ždela na ognjišču. Marta je prišla.

»Marta, iz sobe poleg kuhinje spravi na mostovž. Sobo bomo rabili,« je dejala uprši svoj pogled v moža. »Sobo bomo rabili za otroke!« je skoraj kriknila.

Njemu se je obraz raztegnil od presenečenja.

»Kako veš? Da, za otroke!« je hvaležno dejal, da ni bilo treba njemu vsega odgovoriti.

»One otroke v bajti!« je dejala žena trdo ter ni zmaknila pogleda od moža.

»Da, one!« je pritrnil.

»Za sirote!« je vzkliknila Marta ter zdrknila na kolena, da objame županu noge. »Za sirote, za mojo Dorico! Bog Vas blagoslovi za to krščansko delo! Za mojo ubogo Dorico!«

»No, no!« se je branil župan.

»Ali se to spleča? Stori rajši, kar pravim! Kadar bo pospravljeno, jih pripeljemo in vse stvari ž njimi. V bajti si utegnejo kaj narediti!«

In je šel spat. Od same zadrege ni vedel, kaj bi še rekel.

Dve ženski sta tisto noč še pozno klečali vsaka ob svoji postelji ter molili iz dna srca. Županja in Marta. Njuni srca sta bili polni neizrekljivega veselja in sladke sreče.

Marta je mislila na svojo mrtvo hčerko in med molitvijo se je slika njene hčerke strnila s sliko sirote Dorice, da ni več razločevala dveh obrazov v svoji duši, ki se je topila v nepopisni sladkosti in ginjenju.

Drugo jutro je na vse zgodaj stala Boltarica pred vrati. Njen mrki pogled je Marto preplašil. »Vešča!« ji je dejala sama pri sebi ter vrgla grablje narobe pred hišo.

Kaj je, Boltarica!« je vprašal župan, ki je stopil iz hleva ter si brisal čevlje ob travo. »Zgodnja si!«

»Zgodnja,« je dejala, »da lahko najdem doma!«

»Kaj pa kaj, saj ne pojdeš na sejem tako zgodaj?«

»Ne pojdem! Drugo imam!«

»No, le kar povej!«

»Vaši otroci kradejo!« je bruhrnila.

»Moji otroci?« se je zasmel začudeno.

»No, da, občinski otroci! Moji Tilki je izginila verižica! Otroci so trdili, da so jo videli pri Dorici. Še to. Še krasti naj začno!

In kdo laže izmakne kot tak otrok, ki lahko v treh dneh pretakne vse kote. Ali naj postavim še varuha vrh vseh sitnosti.«

»Taki otroci delajo pridne in skrbne gospodinje!« se je hotel zasmejati, toda njen očitek ga je tako neprijetno zadel, da je zamahnil z roko in pristavil: »Bom sam videl. Drevi! Matijcu bi povedala, on je varuh!«

Obrnil ji je hrbet in odšel v kuhinjo.

»Matijcu, da, Matijcu; potuho jim daje!« je vpila Boltarica za njim. »Zakaj ste pa župan?«

»Že dobro!« je dejal ter je ni več poslušal. Polastila se ga je besna jeza. Videč Marto, da pospravlja sobo, se je osorno zaletel: »Kaj delaš?«

»Pospravljam, kakor rečeno!« je odvrnila Marta začudeno.

»Nič ne pospravljam! Za enkrat počakaj, da si dobro premislim!« je dejal rezko ter postavil stružnik nazaj v sobo. To si moram dobro premisliti!«

»Snoči smo se do dobra zmenili!« je povlekla.

»Premisliti moram, pravim!« jo je odločno in glasno zavrnil, da je obstala kakor okamenela. »Počakajmo! Daj mi kave, da grem v trg, in povej ženi, ko pride od maše!«

»Bom!« je dejala Marta počasi, žalostna in razočarana. Tisti dan si je ves dan brisala solze in molila, da bi se vse prav izteklo. Tudi županja je tavalala okoli, kakor da bi slutila nesrečo.

Mož se je pripeljal popoldne. Toliko da je pojedel svojo malico, je poklical Branka.

»Po Dorico pojdi in po Boltarico!«

Fant je osupnil: »Po obe?«

»Hitro stopi!« je zarohnel župan nad njim. »Ali naj še na dolgo razkladam?« Čez čas sta prišli.

»No, Boltarica, zdaj ponovi!«

»Ne vem kaj?«

»Tisto od davi?«

»Punca ima res nekaj okoli vratu. Svoj čas ni imela. Pokaži!« ji je snela z vratu. Dorica je hlastnila z roko za njo. »Od naše Tilke ni! Toda je že kje drugje izmaknila. Najbolje bi bilo razglasiti pred cerkvijo.«

»Da si ti strupenost strupena!« je planila Marta vmes. »Jaz sem dala dekletu, da jo bo Marija obvarovala pred grdimi jeziki in zakrknjenimi srci! Ali te ni sram, Bolta-

rica! Ali se ne bojiš za svoje otroke, da tako preganjaš sirote? Pa saj vemo zakaj!« je vihtela grablje ter bi jo bila udarila, da ji ni župan ujel roke.

»Z Bogom, Boltarica!« je zaničljivo pokazal vrata. »Pa sem jo le dobro poznal!« je mrmral sam pri sebi in čudno veselje se ga je polastilo. Kakor da je pokazal nedolžnost lastnega otroka.

»Zdaj, Marta, pa pospravi!«

»Saj sem vedela! Pa njej, gospodinji, tudi povejte, da ne bo žalostna!«

14.

Branko je hitel proti domu. Pod pazduho je nesel zavoj, oblekco za Dorico in Lojzka in steklenico mleka. Fante je bil, kakor iz sebe od sreče. Županja mu je bila naročila, naj prosi Matijca, da prepelje vso šaro iz bajte k županovim. Branko bi bil vzklikal od nepopisnega občutka, ki je polnil njegovo srce.

Stopal je po ozki stezi preko občinskega pašnika navzgor, brinje in leskovje se mu je lovilo okoli bosih nog. Preko njiv in travnikov pod njim je šlo čudovito brnenje poletne noči, kakor da mrmrajo nevidne starke opojne zagovore. Slišal je iz vasi glasove, tam na klancu je ropotal voz, pod bregom so se smejali fantje in se šalili z ženjicami. Posluhnil je: zdelo se mu je, da je nekje v globeli zabevskal lisjak. S hriba se je oglašala sova. Po hišah so začeli prižigati luči.

»Doma že spijo!« je pomislil ter se za hip ustavil; od hoje mu je preveč bilo srce ter mu gnalo kri v glavo, da so se mu delali rdeči trakovi pred očmi. S toplo ginjenostjo je pomislil na Lojzka, malega revčka, ki se je že oprijemal stola ter skušal vstati, na njegove modre oči in svetle laske. Odkar je županja skrbela, da otrok ni bil lačen — zmerom je vtaknila Branku še pol litra mleka zanj — so se fantku polnila lička in nezdrava barva je izginjala. »Spijo in Lojzek ne bo več dobil mleka nocoj!« je ponovil sam pri sebi. Pred očmi mu je zaledela ubožna soba: tam je videl Dorico, ki leži v kotu ter moli boso nogo izpod odeje, Dolfek vleče sapo, da mu cvili v nosu. Lojzek v svojem predalu z ročico, podvito pod glavo. Neizmerna ljubezen je plala v njegovem srcu, ljubezen do malih,

ki mu jih je mati izročila, tako silna, da ga je bolelo srce.

Okoli njega pa je vel prijeten poletni večer, ki je še bolj razgreval njegovo domišljijo. Ves je trepetal od čuvstev.

Zamislil se je, sedel na skalo pod leskovim grmom ter stisnil glavo med dlani.

Kako je bilo doma! Obšlo ga je tesno hrepenenje po časih, ko je bil še v mestu, ko je bil pri materi. Včeraj je bil njen god in z Dorico sta zgodaj zjutraj zalivala evetice na njenem grobu, ki jih je bila nasadila Marta po gospodinjinem naročilu. Vroče je kljuvalo v njegovi glavi, pollaščala se ga je bolestna utrujenost. Kako je bilo svoj čas vse drugače doma! Zvečer so sedeli v kuhinji pri mami; z Dolfkom sta se učila, Dorica je takrat komaj dobro govorila in Lojzka še ni bilo. Oče je večkrat šel z doma z velikim kovčegom in ko se je vrnil dobre volje, jim je prinesel jabolko in fig ter dvignil Dorico na kolena. Nekoč pa je začela mama jokati in je jokala vsak večer ter molila za papana. In potem so prinesli papana krvavega domov in je mama rekla, da je padel pod vlak, in potem kmalu je mama kupila še Lojzka.

Solze so mu zalile oči. V srcu je začutil strašno praznoto in občutek brezmejne bolelosti, osamelosti in zapuščenosti. Ihtel je polglasno od neizrečene srčne stiske in bridkosti. Občutek nesreče, neizmerne gorja mu je krčil srce. Ko si je olajšal dušo s solzami, se je spomnil, da mora naglo z mlekom domov. Zdelo se mu je, da sliši rahel šum, kakor da je nekdo smuknil skozi grmovje. Ozrl se je in pred očmi mu je zamigljala bela senca kakor oni dan na skednju: iz mraka se je izrezal blede obraz njegove matere, razločno je videl njene ostro začrtane poteze okoli usten in oči.

Nepopisna sladkost se je vlila v njegovo dušo; obsedel je nepremično ter stegnil roke v mrak.

»Mama! Mama moja!«

V tem polglasnem klicu je bila brezmejna prisrčnost. Obraz je stal pred njim v mraku ter ga zrl s pomembnim, v dušo segajočim pogledom.

»Mama!« je ponovil skoraj na glas ter planil kvišku. Prestrašil se je svojega glasu ter se zavedel. Zadel je z rokami ob leskov grm, skozi katerega se je svetlikala rahla megla, ki jo je obseval vzha-

jajoči mesec. Potegnil si je z roko preko čela ter pomel oči, pripognil leskovo vejo, da se prepriča ter skoraj jeknil od bridkosti. Pred njim je stal samo leskov grm in preko hriba je vzhajal mesec.

Ni še dobro dvignil zavoja od mleka, ko je pribosopetil po stezi čez hribček ves zadihan Dolfek. Zadel se je obenj in ko ga je spoznal, je segel po sapo ter dejal:

»Luč sem prižgal!«

Branko je nemo zrl vanj ter ni vedel, kaj bi.

»In se je razpočila!«

Branku je padlo vse iz rok, da se je razbila steklenica na kamnu.

»In zdaj gori?«

»Da, gori!« je preplašeno dejal Dolfek.

»In Lojzek? In Dorica?« je hlastno vprašal Branko.

»Doma sta!«

Branko je kakor brez uma planil preko hribčka; pod hosto je uzrl krvav plamen, ki se je lizal med drevjem.

Spustil se je v tek, za njim je sopihal Dolfek ter si ob kamenju razbijal palce na nogah.

15.

Po cesti iz vasi se je pomikal Matijčev voz, prav isti, na katerem so se bili svojčas pripeljali otroci z materjo v vas. Na kozlu pri Matijcu je sedel Dolfek, na vozu županja, ki je držala svojo roko pod Brankovo glavo. Deček je ležal na visoki blazini, zavrt v odeje, ter stokal od bolečin, poleg njega je ječala Dorica z ovitimi rokami.

Branko se je bil pri ognju, ki je uničil bajto, smrtno nevarno ponesrečil, ko je vlekel Lojzka iz goreče slame. Dorica si je bila opekla samo roke ter še o pravem času zbežala.

Ko je županja slišala, da gori, je bila kakor blazna udarila preko travnikov ter našla Branka nezavestnega kraj pota, poleg njega je ležal na njegovih rokah Lojzek mrtev. Vsa iz sebe je bila dvignila mrtvo dete v naročje in v prsih se ji je trgalo od bolelosti, da se ji je vilo iz grla jecljajoče, strašno ihtenje.

»Moj fantek, ubogi!«

Z Matijcem sta bila spravila Branka k zavesti in obvezala za silo tudi Dorico.

Branko bo najbrž umrl!« je dejal ves žalosten Dolfek, ko je šel po voz. »Županja je rekla, da naj naprežem!«

Kakor blisk je šlo po vasi, da je Lojzek mrtev. Ta novica je bila težka kakor grešna vest. Mnoge je stresla, da se je v nemem kesanju prepozno otajalo njihovo trdo srce. Za mnoge je bila novica kakor odrešenje. Na glas tega nihče ni rekel, toda spoznal si lahko po glasu, po načinu vprašanja in prikimanja, da se je tem ljudem odvalil silen kamen od srca. Res, trdi so naši ljudje.

»Sirota je bil, otrok!«

»Kako pa, sirota!«

»K mami je šel!«

»Ona ga je poklicala revčka nebogljenega!«

»Kaj bo zdaj z Dorico, ki se je opekla, toliko več skrbi in sitnosti!«

»Kaj pa z Brankom? Ta se je tudi opek! Tudi zanj bo morala skrbeti občina!«

»Naj župan, saj je bil pri županu!«

»Da, da, župan, ,saj je bil pri županu'. Župan gleda samo za svoj dobiček!« je zaključila Boltarica. »Boste videli, da ga naloži občini na vrat!«

Pred kupom žerjavice, iz katere je še tu in tam švigal majhen zubelj, so tisti čas pripravljali voz za Branka, da ga popeljejo v bolnišnico. Županja si je grizla ustne od bolečine, ki ji je parala dušo. Sama je pripravila blazine in odejo, ovila dečka v oljnate obkladke, obvezala Dorico ter ju spravila na voz. Branko se je bil zavedel ter ječal od neizmernih bolečin.

Mrlička so bili že prej odnesli.

»Vozi, Matijec, lahko vozi!« je velela, ko je prisedla.

Voz je počasi klopotal po slabem kolo-vozu skozi smrekov gozdček. Nad vrhovi je sijal mesec ter ovijal dolinico v prosojno tenčico. Ko so zavili mimo županove hiše, je planila k vozu Marta:

»Dorica, moj ubogi otročiček, kaj se ti je zgodilo?« In starka je jokala kakor otrok. Županja ji je velela, naj pripravi mrtvaški oder za mrtvega Lojzka.

»Ali v oni sobi?« je vprašala boječe.

»Kje pa misliš!« je dejal župan ter se naglo vrnil k pogorišču, da pogase še žerjavico, ki jo je hotel veter razpihati v suho travo in gozd.

Matijčev voz je rahlo krenil proti mestu. Visoke smreke ob cesti so nemo strmele na nenavadni prizor v tako pozni nočni uri, polni srebrne mesečine, ki je trepetala nad njivami. Cesta je zaudarjala po značilnem duhu strtega apnenca, kolomaza in konjskih smeti. Voz se je spet poganjal preko odtočnikov in vsak tak sunek je povzročal Branku bolečine, da je zastokal. Županja je z levico rahlo gladila njegovo vroče čelo ter mu močila suhe ustne.

»Kje je Lojzek?« je vprašal polglasno, ko je uzrl Dorico poleg sebe.

»Rešen je!« je dejala županja in ustnice so ji trepetale od joka, ki je pretresal njeno telo.

»Mrtev je!« je povlekel Dolfek žalostno.

Branku je spet omahnila glava na blazino, izgubil je zavest ter blede nerazumljive besede.

Matijcu so solze polzele po licu.

»Prepozno, županja, kar obrniva. Ne bova pripeljala živega v mesto!« je menil ter si brisal z rokavom oči in nos.

»Le vozite!« je odvrnila ter se sklonila k dečku. Fant je široko odprl oči, zastrmel se v njeno lice ter nato vzkliknil, kot bi bil doživel še nerazodeto srečo:

»Mama! Mama moja!«

Z vso silo je vrgel odejo, ki mu je tiščala obe roki, vzel se ter objel županjo okoli vratu. Vse to je trajalo komaj par hipov, nato se mu je utrnilo oko, roke so brez moči padle nazaj in on je klecnil na blazine.

Županja pa je z občutkom žene, ki ni rodila, kakor v strašnem razodetju zajela, da te zadnje besede niso veljale njej. »Njo je videl, njo, ki ji umirajoči nisem dala strehe ne roke, še manj tolažbe in ne zatisnila oči. O, kri se kliče, kri se pogovarja v grob in se ne da ogoljufati.« ,O, ali ni to dovolj, je šlo kakor plamen skozi njeno dušo, ,ali ni to dovolj, da ti zatisne oči po zadnjem zdihu? Ali ni to dovolj, ti žena nerodovitna? je grebla v svojo dušo vsa bedna, vsa skrušena od strašnih bolečin, ki so krčile njeno srce. ,Ali ni to dovolj, da ti zatisne oči ljubeča roka?«

Kakor blazna je s krčevitim plačem poljubila blede čelo Branka, ki se ni več ganil.

»Obrnite, Matijec!« je s smrtno muko stisnila preko usten. »Nič več ne potrebuje zdravnika!« Solze so ji dušile besedo, da je šele čez čas pristavila: »Dorico lahko popelješ jutri zjutraj.«

Matijec je odkril plešasto glavo in se pokrižal, nemo obrnil voz ter si brisal nos. Kakor orehi so se mu usule solze po razdrapanem starem licu.

Ko so se pripeljali nazaj pred županovo hišo, so bili malega že spravili na mrliški oder. Marta je bila narezala na vrtu rož ter ga obsula ž njimi, da se je komaj videl njegov blede obrazek izpod njih. Ustne so se držale na smeh, le iz široko razprtih oči, ki jih niso mogli zatisniti, je sijala strašna groza. Udrte prsi so pričale, da ga je bil udaril pri reševanju goreč tram, ki je obžgal tudi Branka.

Ljudje so se zbrali, da vasujejo pri mrličku: župan je s krvavo obrobljenimi očmi stal v svoji sobi ter zrl skozi okno. Marti je bil velel, naj postreže vasovalcem. Kakor da mu je bil umrl sin.

Marta je, začuvši voz, planila k njemu ter pograbila Dorico, ne zmeneč se za drugo. Nesla jo je v svojo sobo ter jo položila na svojo posteljo.

»Otrok ti moj, nesrečni!«

Dolfek pa se je nemo ozrl v svojega mrtvega brata, molče zlezal s kozla ter zavil pod županov skedenj. Tam je ležal pes Čuvaj. Fant je v strašni muki objel njegov grivasti vrat, stari pes je lizal njegovo lice.

Deček se ni oglasil Matijcu, ki ga je klical, da pojmeta domov.

NA ZAKLETEM GRADU.

MIRAN JARC.

1.

Stoji visoka, siva hiša, ob bregu kalne reke, na koncu predmestja . . . gleda na vzhod — — v pokrajino solnea, iz zapada prestreza daljni hrušč in trušč siren, trgov, ulic, cest. Samotno mrk dom: pribežališče padlih odličnikov, nekdanjih ravnateljev, generalov, svétnikov, prebivališče puščavnikov, pootročeni starcev, prenočišče umetnikov, igralcev, študentov . . . predzadnja postaja.

Skozi ozka, visoka okna, ob katerih so nekoč brneli rotacijski stroji, vabi obzorje, draži z vso zvodniško mamljivostjo spominov in obetov. Morda se ob preperelih zavesah pojavi starec, oči vidijo samo do pokopališča, ki široko preži spodaj v dolinici.

Šele na večer oživi dom kot grad v pravljici. Razžubori se lena kri, oči se razširijo in tipljejo po vračajočih se. Ta vonji po parku, oni pripoje z arijo, ki jo je pravkar odigrala kavarniška godba, tretji prisope izpred tiskarne, kjer je njegova radovednost oglodavala časopisno desko, četrti, peti . . . stare oči jih prosijo življenja . . . Grad v pravljici! Čuden je kraljevič, ki prebuja te sključene nosače petih, šestih, osmih križev, kraljevič brez rož, brez blagovesti, brez čarodejnega pisma. Prebujenje: odbijanje zdaj ostrih, zdaj hropečih, zdaj enozložnih vzklikov in vzdihov, beda jih izvablja iz sušičih se teles, zagrenjenost jim proži truden polet, odbijajo se od stene do stene. Včasih vzplapola tak vzdih preko dvorišča . . . pogoltne ga noč, da pripeva v njenem ubranem brnenju valujočih rodov na vzhodu in severu, na jugu in zahodu.

Tihi kraljevič iz tesnob smrti . . . in grad se prebuja večer za večerom, za uro, za dve . . . in grad se izživlja zdaj v molitev, zdaj v kletev . . . v dolinici pa preži široko zleknjeno pokopališče.

2.

Tedaj pa se je nenadoma zgodilo čudo.

Mogočen avto se je ustavil z izzivajočim drdranjem pred umazanim vhodom, da se je trop raztrganih otrok plašno razpršil in so se okna začela odpirati. Vozač je ročno odprl vratca gospodoma. Starejši, Amerikanec v pisani poletni obleki, z velikimi naočniki in z neprestano režečim se obrazom se je zvedavo ozrl po dvorišču. Njegov tolmač se je okrenil k možu na stopnicah, ki ju je ošinjal z mrkimi pogledi. »Gospod, ali nama morda pokličete hišnika?«

»To sem jaz . . .«

»O, prav. Tu je gospod Gordon, eden najmogočnejših ameriških tovarnarjev . . .«

»Hm, zelo me veseli, toda ne vem, kaj je vzrok . . .«

B. M. BACCI, NAJDENA DRAHMA.

»Vse izveste. Ta gospod ni samo bogataš bogatašev, temveč tudi velik dobrotnik človeštva...«

»Hm, dobrotnik človeštva... mislil bi, da glumite šalo — — —«

»Yes, yes,« je prikimal Americanec.

»Ali nam skličete morda vse stanovalce?« je nadaljeval tolmač.

Hišnik je stopil korak nazaj in plaho pogledaval oba tujca.

»Koliko družin?« je tolmač spraševal.

»Za Boga, kako naj razumem...?«

»Resnično, povem Vam, da nikoli niti sanjali ne bi, kar bo nocoj živa resnica. Koliko družin?«

Hišnik je obotavljaje se odvrnil: »Družin... trideset... toda...«

»Dobro, trideset družin. Skličite jih sem na dvorišče. Da! Kaj strmite?! Zberite jih v krog, da bodo čuli veselo oznanilo. Kakor v pravljici se jim bo slepim v radosti, gluhim v bogastvu in mrtvim v sreči, odprlo razodetje, da bodo spregledali, začuli in oživeli, da bodo hromi zaplesali in mutasti zapeli in žalostni zaklicali veseli in zavzeti.«

»Yes, yes,« je samogibno kimal režeči se obraz. Roka se je stegnila in v roki je vabeče zašumel zelenkast list. Mož na stopnicah je gledal in kot da se bori s težko mislijo, se je primajal bliže. »Yes, yes,« je prikimalo in hišnik je segel po bankovcu.

»No,« se je oglasil tolmač, »zdaj verujete, ker ste videli. Ali jih skličete?« In začudeni hišnik je odbrzel.

Hiša se je prebujala... stopnice so ječale, hropele, ihte in se smejale...

3.

Dvorišče se je polnilo.

Vrtljak tridesetih družin se je razgibaval. Kakor da pripravljajo čudaško glumo. Kot da so se izmislili pustno rajanje z živimi lutkami. Po vsej priliki so se mnoge družine zdaj prvič sestale in videle. Visok, prezgodaj osivel gospod v starem, zelenem vojaškem plašču se je trudil v uslužno dvorljivost in se predstavljal čokatemu možičku in njegovi ženi, nizki staromodni tetki: »General Šomanski...«

»Profesor Pečnik v pokoju...« Vsi trije so se prizanesljivo smehljali drug drugemu.

»Hm, toliko časa stanujemo že v tej hiši... pa...«

»Da... seveda, kaj bi se opravičevali. Vsi skušamo isto, vsi vemo...«

»Da vsi vemo,« se je hahljal bivši general-emigrant, »najhujše je baš, ker vemo, da smo na koncu, da smo tako-rekoč izgubili bitko...«

»Da, v petem dejanju...«

Gospa se je smehljala: »Zdaj čitam kot nekoč v mladih letih, romane in pesmi...«

»Da, krog, večer krog... Toda česa čakamo?«

»Da, česa čakamo? Vsekakor se bo zgodilo nekaj posebnega. Ha, morda nas poženejo odtod. No, do zadnjega doma ni več daleč...«

Na drugem koncu se je razvnelo nekaj delavskih družin. Star invalid je modroval: »Vsaj v miru naj nas pustijo. Kaj nam neki povedo...«

»Kdo?« je vprašal mladenič.

»Kdo? Ali si pameten! Kdo pa nas tepe? Kdo nas davi, vklepa, izstradava, če ne tisti... tisti...« je onemoglež zamahnil z roko proti mestu, odkoder je rastlo žarenje zapadajočega solnea.

Vrtljak tridesetih družin se je razgibaval. Šumelo in žuborelo je kakor pred pričetkom komedije. Nenadoma pa je kot na povelje vse utihnilo.

Na sredi dvorišča, pri razpadlem vodnjaku sta se pojavila Americanec in njegov tolmač.

»Good day, good day, my friends!«

Tolmač je stopil na prizidek.

»Prijetelji! Tukaj vam predstavljam velikega dobrotnika človeštva, gospoda Gordona iz Amerike. Gospod Gordon potuje po Evropi, ne za zabavo, ne da bi širil sloves svojega imena in bogastva, ampak da bi lajšal bedo! Zato, zato je gospod Gordon sklenil pozdraviti tudi vas in vas nocoj pogostiti. Nocoj si boste skupni prijatelji. Preuredimo vam bivališče, za mesec dni vam oskrbimo brezskrbno življenje.«

Burni klici so oduševljeno pozdravili govornika, ki ni mogel več nadaljevati. Kakor da so vsi ti ljudje lutke: nenadoma

so se dvignili in obkrožili dvojico čudežnih prerokov in ju proslavljali kot brez uma.

In vesela procesija se je prerivala proti vhodu, kjer je čakal avto.

»Yes, yes, my friends!« je mahal Amerikanec z roko, kot da blagoslavlja, »good, good bye!«

»Proti večeru se vrneva. Do tedaj pa pripravite dvorano. Pričakujte v radosti!« je naročal tolmač.

In množica je vzklikala in pozdravljala avto.

4.

Ko pa se je znočilo, se je zgodilo, kakor je dobrotnik povedal. Pred hišo je priropotal velik voz jedač in pijač. Vmes so bili tudi zaboji cvetja in rož. Delavci in ženske so znosili darove v slabo razsvetljeno dvorano v podzemlju, ki so jo ženske v naglici pretvorile v čudno veseljšče. Mize so pregrnile s pisanimi prti, na katere so postavile vaze z orhidejami, hijacintami, glicinijami... tudi vrtnice so bile vmes. Od stropa so svetile tovarniške žarnice, brez senčnikov in z zamazanimi hruškami. Od trohnečih in razjedenih tal pa od očrnelih, mokrotnih sten se je širil duh po vlagi in gnilobi, ki so ga zaman skušali preglasiti vonji cvetlic. Še večje protislovje pa so povzročali vstopajoči gostje, ki so v glasnem razgovoru posedli okrog miz. Lestvica vseh slojev: od generala do snažilca čevljev in raznašalke časnikov. Lestvica vseh izrazil: od poduhovljene kretnje nekdanjega aristokrata do kričave mahavosti pouličnega razgrajača. Lestvica duš: od hrepenenja, ki ga je prižgala pesem so bili stanovalci istega doma, vsi so bili ujetniki...

Vstopilo je pet godbenikov, ki so se prav začudeno spogledali. Takega karnevala pač še niso videli.

Orkester je zasviral koračnico: Čez rdeče morje. Gostje so oživali. Burno ploskanje je pritajilo otožno-bojevito himno, ki so ji nekateri začeli polglasno pripevati. Tedaj pa je nastal pri vratih velik šum, vstopil je mednje čarodej Gordon s svojim spremljevalcem. Pregrnil ju je vihar pozdravov, da je bil Amerikanec celo resnično ganjen. Nemo jim je prikimal in sedel s svojim spremljevalcem za mizo v kotu. Ko je godba utihnila, je dobrotnik

človeštva vstal in napil zbrancem, ki jih je tolmač pozdravil z »bratovščino« in jim razpletel vznesen govor o sreči in zdravju, o življenju in bogastvu, dokler niso potrpežljivi poslušalci začeli nestrpni šumotati. Tedaj so jim začeli nositi na mizo. Živo so klicale polne steklenice, tudi godba je spet zaigrala. Stregli pa so najeti strežaji in točaji. In vse je bilo kot v deveti pravljici na ženitovanju. Kaj ni bil Amerikanec ženin, uboga pisana družba pa nevesta? Godci so oživali ob drznih lokih in obokih, vzgibih in pogonih melodij. Debeluh v družbi priletnih gospa, v obnošeni zimski suknji, z vpijočo ovratnico, je zmajeval z glavo in hripavo pripeval: »Čez rdeče morje, morje, morje, kri nam sveti, nimamo svetiljke...«

Delavska dekleta na drugem koncu mize so se široko smejala. Star gospod s plešo in paraličnimi očmi je krilil z rokami in obraz se mu je potal na jok. Jokavo mu je glas drhtel, ko se je nagibal k svojemu tovarišu, sušičnemu bivšemu saldakondistu in jecljal:

»O, kakor takrat, takrat, veste, ko so sijale majske noči... ko še ni bilo babilonskega stolpa in ko se še ni Titanic potopil... joj, moj sin, moj sin, zapustil me je v sovraštvu in zadela ga je tako kruta kazen! Žena pa, moja žena... ha, ne izzivajte me...«

Saldakontist se je plašen odmikal. Oni pa je spet pozabil in se razneževal: »To je bilo takrat, ko sem za tri dni pobegnil od doma in se potikal po beznicah... godba, vino, dekleta... ena od onih je postala moja — — žena... razumete... razumeš fant?!...«

Vali so se razkresili v žarkovite snope razpenjene razdražljivosti preko vseh teh bolnih in turobnih duš. Upokojeni svetnik je izpodbujal mlade k plesu. Že so odmikali mize, da si napravijo prostor. Nekaj parov se je že zavrtelo v polko, dočim je orkester odrezaval bučno huppa-huppa. A to jih ni motilo, zakaj čim večja je bila zmeda, tem šumneje so se zabavala omizja.

V smehu in drhtenju, ob barski godbi in mrtvaških lučih se je pozibavalo, je ihtelo, prosilo in pozabljal, objeto z grozo, ki je prežala nekje na dnu... Celo stari svetnik se je skušal zavrteti in šele

ko je nekajkrat omahnil, je sedel spet k mizi. Ali iz oči so mu švigali plameni poznega oživiljenja in kar solzen je bil, ali od veselja ali od ganotja. A vse je vedno bolj dobivalo podobo blaznice.

Medtem pa se je Amerikanec silno zabaval. Vneto se je razgovarjal s svojim zaupnikom in od časa do časa je kot v potrdilo namignil po dvorani, razvnamajoč se: »Vidite, to je živ dokaz, da, živ dokaz... Pa naj mi še kdo govoriči o problemih. To ste Evropejci čudni ljudje. Namesto, da bi odgovarjali na vprašanja točno in jasno, se vijete in vrtite v vijugah in krogih izbegavanja, dokler ne zabredete v labirinte, popolne zmede in obupa. Ti ljudje, glejte, ki so še pred nekaj urami vzdihovali, so se zdaj za dvajset let pomladili. Poglejte onega moža, ki se je prigugal že skoraj do groba, kako zdaj poplesuje! In oni Rus, kaj ne žari ves presrečen, kot da se zabava v najvišji družbi zimske palače. Ha, ne govoričite mi o problemih! Kruha jim dajte, panem et circenses, in ozdravili ste jih! Glejte, rekel sem, napravim poizkus kot v laboratoriju in — — poizkus se je obnesel!«

»Da, obnesel, vendar...«, je tolmač podvomil, »vendar, ko bo nocojšnja omotica prešla, ko bo minil čas Vaše blagodati, tedaj bodo ti ljudje spet klonili glave in se zagrizli v svojo zagrenjenost in bodo kot prej...«

»Razumem, razumem, seveda ko ne bo več blagodati... to baš dokazuje resničnost moje trditve. Dokazati hočem vendar povsem preprosto dejstvo, da potrebuje človeštvo le kruha, pa najsi je ta kruh še tako pobarvan in preobličen po civilizaciji. Poglejte jih, saj so že vsi iz sebe!«

Resnično, bili so »vsi iz sebe«. Bratili so se vse vprek, metali so si šopke in se klicali s šaljivimi vzdevki. Tudi so skušali glumiti vloge, ki so jih igrali v prejšnjem življenju: general je spet razpredal bojne načrte, profesor je spet tolmačil zgodovino egipčanskih kraljev, svetnik je znova obravnaval napeto kriminalno zadevo, ki se je morda odigrala že pred desetimi leti. Vsi so vstajali iz grobov svoje preteklosti.

»Ha,« se je uzadovoljil Gordon, »vsa ambicioznost je le hipertrofija, morda tudi hipokrizija... Kaj niste še opazovali človeka, ki je zdrsnil iz najvišjega klina

družabne lestvice (tu imate dovolj takih zgledov) — — — komaj se tak nesrečnik zave, že ga zajaše skrb, skrb, kot jo občuteva tudi troglodit.«

Tolmač je že hotel odgovoriti, kar se je dobrotniku obraz nenadoma pomračil. Nepremično je strmel v zadnji del dvorane. Tudi tolmač se je tjakaj ozrl. Tam se je godilo čudo: pri mizi je sedel mož; ki se je sumljivo odražal od vse družbe. Mrko je pogledaval po navzočih, ki ga niti opazili niso, kot da tehta njih misli. To je bil knjigovez Luka. Usločen je bil v kljubovalnost, ki se je vsak hip pretila razmahniti. Amerikanec je molčal in gledal. In tedaj sta se srečala oba pogleda. Oba moža sta se zdrznila v skrajnem zavzetju. Samo tež v kotu pa je tedaj storil nekaj, kar je izzvalo grozo. Čisto mirno je vstal in dvignil čašo, kot da hoče izreči napitnico. Tedaj pa je z brezprimerno togoto treščil čašo v tla, da je žvenket črepinj predramil vso dvorano v zevajočo prestrašenost. On pa je zaklical: »Hlapci!« Preden pa so se utegnili zavesti, je že zapustil zabavišče. Strašna napetost in osuplost se je sprostila v krike praužaljenosti: Lopov! »Propalica!«

In nekateri so sklonjeni prišli prosit Amerikanca oproščenja. Toliko da niso stekli za izzivačem in tolmač jih je komaj pomiril. To nenadno ogorčenje! Kakor da jih je ranil v dno duše, v bistvo njihovega življenja!

Prejšnja ubranost je bila strta in Amerikanec se je zaman skušal smehljati.

Ker pa je že itak bilo pozno, so se začeli razhajati. Dobrotnik je vneto zahvaljujočim se obljubil, da jih čez dva dni spet poseti.

5.

Knjigovez Luka se je zaklenil v svojo čumnato v tretjem nadstropju. Razburjen je poslušal vrvenje po hodnikih in žuga-joče glasove. Vedel je, da se je s tem činom izločil iz družbe. Jutri mu, podnajemniku, stara gospa odpove sobo in hrano. Umikali se mu bodo kot gobavcu, kamenjali ga bodo s psovki in kletvinami. Vse je slutil... In vendar ga ni bilo groza, ne zaradi kruha, ne zaradi strehe, niso ga plašile ne psovke ne kletve... ampak...

Sedel je na železno posteljo. Začul je korake. Trkanje. »Luka, Luka!«

Vstopil je Peter, čevljarček »zamikavt«, izgubljena sirota. Eni so ga smatrali za umobolnega, a ker je bil delaven in ubogljiv, se jim je smilil. Drugim se je zdel potuhnjen in so ga mrzili, otroci pa so se norčevali iz njega. Luka ga je vzljubil kot izgubljenca in ga skušal učiti. Slutil je v fantu pritajen ogenj, ki se utegne prej ali slej razpaliti, in hotel, da bi ta ogenj svetil, ne upepeljeval.

Peter je ves tresoč se zaklical: »Kaj ste storili, kaj ste storili! Kako so razljučeni!«

»Ah, Peter, tak malovernež si?«

»Poslušajte,« je mali skrivnostno plaho šepetal, »ubili Vas bodo. Slišal sem, kako so se togotili. Pravijo, da ste smrtno razžalili visokega gospoda, ki ima zveze z oblastjo. Boje se, da jih za kazen zapode iz stanovanj...«

Luka se je usmiljeno ozrl na fantiča: »O, Peter, tudi ti si iz njih? Ali sem ti zaman govoril ure in ure o kruhu in besedi, o žeji telesa in žeji srca, o kraljestvu časa in o kraljestvu večnosti. Tudi ti si morda pokleknil pred satanom, ki jim prevarancem in bolnikom, prezgodnjim starcem in invalidom ponuja drobtinice kakor Lazarju svetopisemski bogatin... O, ti nebogljenče!«

»Pravijo, da ste storili iz zavisti...«

»Iz zavisti?! Morda, ker sam nisem Amerikanec? Morda, ker naj prejeman miloščino? O, vsakomur bi poljubil roko, ki bi me gladnega nasitil, žejnega napojil...«

»Kaj ni gladne nasitil, žejne napojil, kaj ni resničen dobrotnik?«

»Niso gladni in žejni na telesu. Žejni so življenja duše, a ker so v zmoti, prosijo kruha! Ta laži-dobrotnik jim prevpije glas vesti, ki se je morda nekaterim že začel oglašati in zapusti jih še v večji bedi...«

»Da nas zapusti še v večji bedi, ko odide?«

»Ne samo ko odide, temveč že zdaj. Kaj pomaga hromemu, če ga privedeš na plešišče, kaj slepemu, če mu razkazuješ najlepše pokrajine. In tudi z njimi je tako. Življenja naj bi jim dal, kot so ga pričakovali v mladih letih, razcvita, kot ga išče duša, on in njegovi pomagači, ki jih je tisoče in tisoče, pa so jih zaslužnili in strli duba, da je njihova žeja zaklicala le

po kruhu, v njihovem praznem srcu pa se je vgnezdila nejevolja in zagrenjenost...«

»Kaj Vam, Luka, zdaj koristijo besede. Skušajte rešiti sebe pred njihovo jezo. Veste,« je pristavil, »sovražim jih, prav je, da ste jih nazvali hlapce, — ta drhal...«

»Kaj si rekel, Peter, drhal? Nikoli več mi ne ponovi te psovke. Nisi me razumel, Peter! Pusti me samega! Jutri stopim pred nje, pred vsakega posebe in tudi s teboj se pogovorim.«

Ko je Peter zaprl vrata za sabo, se je Luka naslonil na mizo. Gorel je v trpljenju, ki mu je bilo prej še neznano, v trpljenju za usodo bližnjih...

6.

Naslednji večer je storil, kot je sklenil. Že ves dan je čutil, kako se zgoščuje sovraštvo, ki si ga je nakopal s svojim nastopom. Ali s podvojeno zavestjo je stopil med nje. Potrkal je pri starem profesorju, potrkal je pri generalu, pri svetniku, pri delavcih, pri študentih, pri starinarju, pri vseh in je govoril. Začudil se je, ko so ga skoraj vsi enako sprejeli: sprva mrki so mu utemeljavali skrajno predrznost njegovega nastopa in govorili so podobno kot Peter. Luka jih je vdano poslušal in je molčal. Zasmilili so se mu. Začel jim je tolmačiti. Ob njegovih besedah so postajali pozorni in skušali misliti. Ko pa jim je govoril o kruhu duše, so se nasmihali.

»Smejete se, toda odgovorite mi, čemu potem v vas ta žalost, ki se vleče liki siva jesen iz dneva v dan, iz leta v leto, od rojstva do smrti?«

Odgovarjali so: »Žalostni smo, ker so nas ukanili. Tudi mi smo bili nekoč Amerikanci, tudi mi smo se vozili v družbi solncea in petja. A čemu smo zdaj zavrženi? Zakaj ne bomo hvaležni vsaj enemu, ki se je nas usmilil, ki nam je dal kruha, radosti in tolažbe!«

On pa jim je odgovarjal: »Hvaležni ste mu za bogatinove drobtinice, ki niso tolažba. Naj vam postane drug in prijatelj...« A oni so se začudili: »Drug naj postane, kaj nam to koristi! Da nas le pogošča. Tudi podpore nam je obljubil za mesec dni.« Luka je odvrnil: »Podpora za mesec dni, kaj vam to pomaga. Potem... potem...?«

Na »potem« niso odgovarjali. Ni bilo besede, ker ni bilo misli, misliti o tem pa jih je bilo groza, in umikali so se tej grozi brezimenske žalosti, ki se vleče iz dneva v dan, iz leta v leto, od rojstva do smrti... Toda čutili so vendarle težo Lukovih besed. Na pravo struno je udaril. Da, ko jim dobrotnik čez mesec dni odtegne svojo milostno roko, jih spet zajaše čudna skrb: grenko dolgočasje. Toda Luka je govoril tudi o kruhu duha... kako bi te družine mogle odpeti tej mrtvi besedi. Rajši so grebli in grebli po svoji zagrenjenosti, da bi našli krivca, ki bi nad njim znesli svojo davno jezo. Skoraj so začeli Luki prikimavati in buditelj src se je ves razveselil ob njih, saj si je domišljjal, da so ga začeli razumevati.

Ko je bil spet sam, je razmišljaj in tehtal. Tehtal je misli in besede nesrečnikov. Vedel je, da so otroci nagonov, sužnji trenutkov. Skoraj strah ga je obšel, ko se je videl v vlogi propovednika. Ali bo imel dovolj moči, dovolj prepričevalnosti, da jih predrami, da jih vrne življenju? Ni jih smel več zapustiti, če bi si ne hotel očitati, da je bojazljivec — utečenec. Luka je trpel. Misli njegove so bile kakor molitev... in tedaj je doživel čudo: nočne daljave so se prelivale s skrivnostnim šumenjem od vzhoda do zahoda, zvezde so prepregale razmahnenost brez-krajnosti, zemlja je molila... Objelo ga je omotično in vendar je doživljal jasno kot še nikoli poprej. Rastel je v čudežen mir vesoljstva. Poizgubljal se je v lepoto nočnih razkošij in vsepozabljenja. Tedaj ga je presunilo: ali vidijo tudi oni to razkošje, ali slišijo tudi oni vseširno šumenje svetov, ali se razpuščajo v objeme vseмира? ... O, ljubezen zvezd, zemlje in človeka! Ljubezen brezčasna, vsezdružujoča, pojoča iz noči v dan, iz dneva v noč, iz leta v leto, iz rojstva v smrt, vodeča v najvišjo radost življenja! (Dalje.)

SARABANDA.

IVAN PREGELJ.

Rože, rože... Škrlatni slapovi šumé in v škrlat lijó,
pesmi rojstva pojo in pesem nesmrtni pojo
rože, rože...

Duše, duše... rode se, da več ne umró,
curki škrlatni v brezbrežju kot v morju
ginó...

Kri od krvi, duh od duha ženó se
v Vsesvet
nerazodéti

do vekov... Kam?

Domov?

Rože... Duše... Kam?

V Skrivnost li, ki je Oče, Sin in Duh?

V Bolest li, ki je sanja, ljubezen, smrt?

V Radostli, ki je ena?

O, mati!

IDILICA.

(Hčerki.)

IVAN PREGELJ.

Breskve, Lia! Ali bi, ali bi?

Pazi! Kako to prijetno diši!

Ne, Lia! Takó se ne sme,

glej, tako se breskev je!

Stisni, razlomi... Sok, kakor kri...

Ugrizni! Breskvice ne boli!

A tu koščica kot oreh! Vsadiva jo,

palec samo pod rušo zakriva jo,

pa bo pognalo ob letu drevó

samih breskev polnó.

Veruješ? Kima... In Lia ve,

da breskev raste in kakó se je...

DANTE ALIGHIERI: LA DIVINA COMMEDIA.

PREVEL IN RAZLOŽIL J. D.

III. del: RAJ.

Spev XXXI.

Uvod k XXX. spevu smo pričeli z besedo: »Na cilju!« *Dà*, nahajamo se v najvišjem nébesu, v pravih nebesih, v *Empiréju*. V prejšnjem spevu nam je pesnik predstavil to najvišje nebo kot belo rajsko rožo, ki nje sredino tvori reka božje svetlobe, nje liste pa v nedogledno višino segajoče stolbe s troni in sedeži svetnikov starega in novega zakona, nad rožo pa v čisti luči biva Bog, presv. Trojica. V XXXI. spevu nadaljuje z besedico »torej« (*dunque*) pripoved o tej veličastni roži. Obe nebeški vojski — pravi — sem videl v tisti roži: na stopnicah, na tronih svetnike, odrešene s krvjo Kristusovo, med njimi pa kot čebele, letajoče od cveta do cveta, angele: angeli prihajajo od Praluči doli k svetnikom, neprestano donasajoč blaženost, pa se spet vračajo gori. V vv. 13—15 popisuje njih čudoviti pojav. In še to pripominja, da ta nebroj krilačev, letajočih gori in doli od Boga k svetnikom in od svetnikov k Bogu, ne zatemnjuje tistemu, ki bi

stal v dnu rajske rože, razgleda na vse strani, in v vv. 22—24 pove tudi razlog. Ko še izvemo, da ima to srečno kraljestvo en sam cilj, ljubeče bogozrenje, zaslišimo presunljiv pesnikov vzklik (vv. 28—30). Vv. 1—30.

Da bi izrazil svoje začudenje ob tolikšni lepoti nebes, uporabi Dante zgodovinsko primero o neukih narodih, ki so o ljudskem preseljevanju v 4. in 5. stol. po Kristusu drli od severa doli (od polnočnih dežel, nad katerimi sije na nebu veliki voz z malim, od Grkov zvan Medvedka, ki Homer pravi o njej, da se nikoli ne koplje v Oceanu) v Italijo, pa so v Rimu naenkrat obstrmeli pred vrsto palač, zlasti pred najkrasnejšo, Lateranom. (Vv. 31—42.) K strmenju se je brž pridružila še neka sveta radovednost, kakršna obide pobožnega romarja, ki si romarsko cerkev natanko ogleda, da bo potem doma lahko kaj pripovedoval. (Vv. 43—51.)

Ko je pesnik v ekstazi, takorekoč z enim pogledom, dobil nekakšno nasplošno sliko o Raju in hoče nato o neki posameznosti, ki ga zanima, vprašati za pojasnilo, kakor po navadi, Beatrice, zapazi, da — je ni. Med njegovim strmenjem in čudenjem je bila zginila iz njegove bližine. Na njenem mestu zagleda častitljivega starčka vedrega, ljubeznivega obraza. »Kje je ona?« vpraša pesnik. Starček pa mu odgovori: »Da te pripeljem k cilju tvojih želj, me je Beatrice nagovorila, naj ostavim svoj sedež. Če pogledaš kvišku, v tretjo vrsto sedežev, od zgoraj doli šteto, jo lahko vidiš na tronu, ki si ga je zaslužila s svojimi krepostmi.« Dante res pogleda in vidi: okrog glave ima Beatrice svetniški sij; kljub velikanski razdalji pa vidi nje podobo čisto razločno. In zdaj, zroč jo v nebeški slavi, odkoder se je bila nekaj dni prej dvignila in stopila k Vergilu v predpeklo, prosit ga, da bi njenega varovanca vodil skozi kraljestvo pekla in vic, in ki je bila na vrhu gore očiščevanja, sama prevzela vodstvo preko vseh devetih nebesov, zdaj se ji v ganljivih besedah zahvali za toliko dobrot. Ta zahvala (in prošnja obenem) (vv. 79 do 90), je eno izmed najnežnejših, najlepših mest pesnitve. — Smehljaje se je še enkrat Beatrice ozrla v pevca, v znamenje, da je njegova prošnja uslišana, nato pa se je spet za vedno utopila v gledanje Večnega. (Vv. 52—93.)

Pesnik je še ves v mislih pri Beatrici; tu pa ga vzdrami starčkov glas: »Od Beatrice sem kot sel poslan in naprošen, da te vodim do zadnjega cilja. Le malo časa boš še tu; zato brž prelêti z očmi to rajsko dvorano (ta vrt, to rožo); s tem pogledom boš zadobil moč, da boš mogel višje pogledati, naravnost kvišku, v božji Svit. To milost bogozrenja ti bo naklonila nebes Kraljica, ki sem jaz njen zvesti služabnik; jaz sem namreč Bernard.« Zdaj torej šele izve Dante, kdo je novi spremljevalec: sveti Bernard, ustanovitelj reda cistercijanov, rojen l. 1091 na Francoskem, umrl 1153 kot opat v Clairaux, znan kot eden izmed največjih častivcev Marijinih, zbog svoje cerkvene zgovornosti zvan doctor mellifluus; kot nositelj svete vere, presv. Trojico, in bo v ta namen odlično sposoben, da stoji vprav zdaj pesniku ob

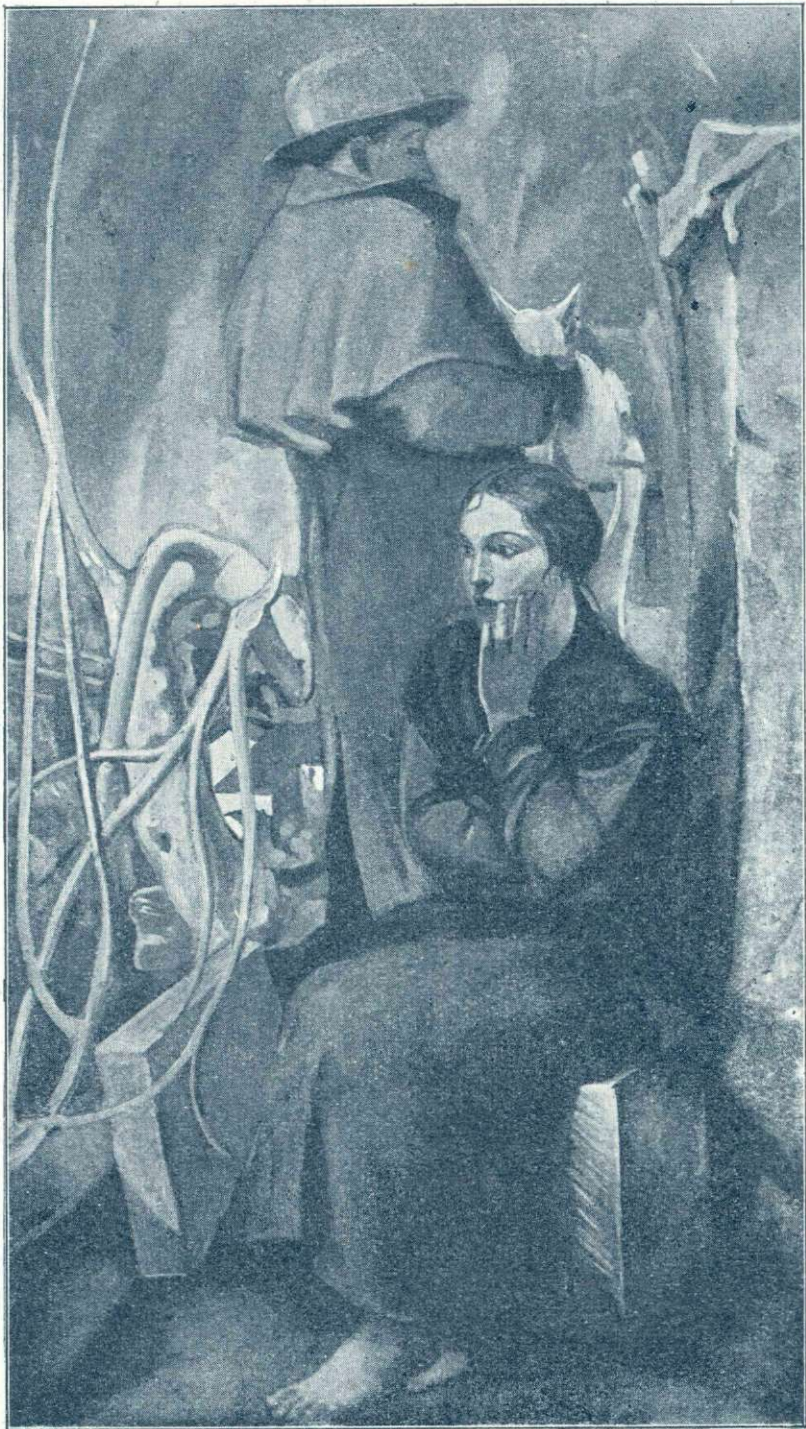
strani, ko bo zrl v zamaknjenju največjo skrivnost svete vere, presv. Trojico, in bo v ta namen treba posebno milost od nebeške Kraljice. Dante gleda z največjim spoštovanjem na tega moža, tako nekako, kakor romar, ki je prišel iz daljne Hrvatske v Rim, pa z največjo spoštljivostjo gleda obličje Gospodovo na Veronikinem potnem prtu, ki mu ga pokažejo v cerkvi sv. Petra. (Vv. 94—111.)

Na Bernardov poziv, naj gre s pogledom prav do vrha rajskega amfiteatra, da bo uzrl nebeško Kraljico, pesnik res uboga. In kakó jo je videl? Najprej je videl ondi neko večjo svetlobo, tako kakor jo zemljani vidimo zjutraj na vzhodu, kjer se ima vsak hip prikazati oje solnčnega voza (ki ga ni znal voditi mladenič Faeton!). Pesnik imenuje tisti večji svit »oriplam«, it. orifiamma, lat. aurea flamma. (V 13. in 14. stol. se je tako zvalo bojno bandero francoskih kraljev: bilo je rdeče, v obliki plamena, na pozlačenem drogu.) Kmalu pa zagleda okrog svita množice angelov, radostno igrajočih; obličje Marijino napolnjuje vse z neizrekljivo radostjo. (Vv. 112—142.)

- Javila torej v beli se mi roži
je svetla vojska ena, zaročena
na križu Kristu, ko nevesta moži;
- 4 a druga, na perutih v vis nesena,
letaje zrla slavo je in pela
Njegà, ki zanj v ljubezni je vzžarjena.
- 7 Kot pri čebelah: v cvetko gre čebela
najprej, potem nazaj po poti isti
tja, kjer svoj trud v okusno jed predela:
- 10 tako so v rože kelih se stolisti
spušćali ter nazaj spet v raj ognjeni
krilatci, v dom Ljubezni, k Luči čisti.
- 13 Obličja njihna živi so plameni;
peruti zlate; v belo ták odeta,
je vojska, da ni bolj bel prst sneženi.
- 16 Letaje od lista k listu velecvetu
posredniki so žara in pokoja,
ki sad je vsakokrat njih k Bogu vzleta.
- 19 Vendàr pa zbog krilatcev roja in broja
med rožo in Njim, ki luč iz njega izvira,
ni manj bilò prozora in prosoja;
- 22 zakaj ta božja luč v vsemir prodira
do vsakogar, kdor vreden razsvetljenja;
nobena ne ustavi je ovira.
- 25 Kraljestvo to, ki starih ljudstev plenja
in novih, v svoji radosti ták varno,
en cilj ima — v ljubezni bogozrenja.
- 28 Luč trojna v Eni zvezdi, ki ták žarno
izvoljenim vso srečo siješ v óči,
o glej na nas, na to morjé viharno! —
- 31 Če so barbari, prišli od polnóci,
(Medvedka tam mladiča v krogu vlačí
za sabo, v mórju nikdar se ne zmoči,)
- 34 uzrši Rim, palačo ob palači,
strmeli, zroč, kák stavba Laterana
nad vsemi stavbami ljudi prvači,

- 37 kàk mene, v Raj dospevsèga zemljana,
iz časa v večnost, v ljudstvo, ki poštenje
čislá, dospevsèga me Firenčana,
- 40 je moralo pač zgrabiti strmenje!
V strmenju tem, v radósti slà prešlà mi
za slušanje je vsa, za govorjenje.
- 43 In kakor romarji se v božjem hrami
razgledujó, da bodo — se nadjaje —
to pravili, kar videli so sámí:
- 46 t a k ó sem jaz, skoz živo luč šetaje,
z očmi ošinil rože brž stopníce,
navzgor, navzdols pogledom, vkrog begaje.
- 49 Ljubezen diha z lic rajske cvetice;
v okviru luči vsa, v sreče smehljaju,
v vsem dostojanstvu zrl sem vsako lice.
- 52 Komaj nasplošno sliko o vsem Raju
s pogledom enim dobilo okó je,
(obstalo dlje ni na nobenem kraju),
- 55 že do gospé obrnil sem se svoje,
ker vprašat jo srce se spet je vnelo
o tem, kar zame tam bilò novó je.
- 58 Enó sem čakal, drugo je dospelo:
namesto Beatrice poleg stal je
starček, odet kot vsi izbranci, v belo.
- 61 Dobrote, radosti izraz sijal je
mu z lic, v očeh; prijazno me pozdravil
in mi ko nežen oče se smehljaj je.
- 64 Jaz hlastno: »Kje je ona?« sem izjavil;
in on: »Utéšit željo ti, vabilo
prejel sem nje, svoj sedež sem ostavil.
- 67 Glej kvišku, pa okó bo zapazilo
tam v tretji vrsti gôri osebo njeno
na tronu, ki zaslug ji je plačilo.«
- 70 Molcé pogled sem dvignil v smer rečeno
in vzrem: obstret imela je krog glave
iz večnih bleska žarkov narejeno.
- 73 Kdor gledal bi iz dna morjá — v višave,
kjer grom imá svoj dom in strel strelíce,
pa ne bi take vmes imel daljave,
- 76 Kot jaz sem jo imel do Beatrice;
navzlic temù prišlà brez obledenja
nje slika mi je jasna do zenice.
- 79 »Gospá, o nada mojega življenja,
ki tàk za moj je spas biló hudó ti,
da stopit tvegala si v kraj trpljenja:
- 82 za vse, kar sem na tej jaz videl poti,
za ves napredek v milosti, kreposti
čast dajem tvoji môči in dobroti;
- 85 iz sužnjosti izvlekla me k prostosti
po poti kterikoli si mogoči,
ki vedela si v svoji jo modrosti.
- 88 Ohrani ta zaklad osrečujoči
mi v duši, ki si ran jo izlečila,
da tebi všeč nekoč se iz trupla loči.«
- 91 Tàk moja se molitev je glasila;
ozrla se iz dalje v me, smehljaje,
potem se je k Praviru obrnila. —
- 94 Zdaj starček Sveti: »Zadnje do postaje
da vzpneš se, glej, zato v ljubezni sveti
me prošnja sèm poslala zdaj kot sla je;
- 97 zatorej brž ta vrt z očmi prelêti;
ta pôgled bistre vposobí očés ti,
da — pnoč se — v svit boš mogel božji zreti.
- 100 Vso milost tam Kraljica dá nebes ti,
ki k Njej se ves moj žar ljubezni vije;
ker jaz Bernard sem, njen služabnik zvesti.«
- 103 Kot romar, ki mordà iz Hrvatíje
gledat dospè Veronikin prt znoja,
zroč ne nasiti davne domišljije,
- 106 le tiho, ko mu prt kažó, si usoja:
»Gospod moj, Jezus Kristus, ti, Bog pravi,
torej bilà so taka lica tvoja!«
- 109 t à k jaz strmél v obraz, prepóln ljubavi,
njegà sem, ki že rajski mir je vžival
na zemlji, ob resnice premišljavi.
- 112 »Ne bo ti, sinko milosti,« pozival
me je, »veselje to-le rajsko znano,
če pôgled ti v nižavi bo počival;
- 115 v vse kroge glej, do vrha to dvorano,
da prideš z okom gor h Kraljice tronu,
ki to kraljestvo ji takó je vdano.«
- 118 Ozrem se kvišku: kot na nebosklonu
se zjutraj vzhodna stran blešči jasneje
kot óna, kjer nam solnce gre k zatonu,
- 121 t a k ó, ko šel s pogledom sem do meje
navzgor, sem vzrl, da sveti od nečesa
se tam nad vso okolico svetleje.
- 124 In kakor tam, kjer čakamo ojésa,
ki Faetontu past bilò in skušnjava,
rdé vse bolj, drugód bledé, nebésa:
- 127 t à k oni oriplam, miru zastava,
je v sredi rdel, tam je žarélo,
dočim sem zrl, da ob kraju žar ugašava;
- 130 kròg srede pa se angelov vrtelo
— sem videl — je nebroj, razprših krila,
svoj svit vsaktér, vršèč vsak svoje delo.
- 133 Njih igre se in petja veselila
lepota je, smehljòč se, vzor lepote,
ki radost v rajú vsem je s tem delila.
- 136 Naj toli moj bi slog imel bohote
kot moj spomin, pa ne bi skušal smelo
le delček nje opisati krasote.
- 139 Ko videl je Bernard, kakó strmelo
oko je moje v žarkost Njeno žarno,
njegovo k Njej še bolj je vzhrepenelo
- 142 in jaz plamtel še bolj v lepoto čarno.

PROSVETNIDEEL

B. M. BACCI, NEVIHTA.

FELICE CARENA IN BACCIO MARIA BACCI.

RAFFAELLO FRANCHI.

Mnoge teorije si domišljajo, — ne le v Italiji, — da se bodo kdaj mogle ponašati z odrešitvijo slikarske umetnosti; in pri razločanju resnice od neresnice se mora ubogi kritik, nagibaje se zdaj na to, zdaj na ono stran, marsikdaj priznati krivega krutih protislovij.

Mnogokrat potegnemo s tisočletnih pedestalov starodavne mojstre, da bi rešili čast nezatne krame; tako je De Chirico, nasičen secentističnega načina, ki mu je bil vendar pripomogel do najduhovitejših rezultatov, in se nenadoma zaljubil v lepoto quattrocenti-

stične dobe, v neki znani italijanski reviji javno napovedal vojno sedemnajstemu veku.

Res je, da zahteva publika z vso vnemo onega, že dolgo časa pogrešanega umetniškega pojava, ki bo vreden v bistvu nacionalne tradicije, ob istem času pa spoj darov, katere more človek najti zbrane le pri velikem umetniku: to je dovršenost risbe, velikopoteznost kompozicije, iskrenost in neposrednost izraza. Kolikor besed, toliko virov nesporazumljenja. Ali pomeni dobro risati, risati akademsko, ali le ustvarjati sočna in ekspresivna znamenja? Ali naj odgovarja kompozicija poetični intuiciji življenja, ali naj se zapira v grobe sheme, katerim je dano zbudjati v gledalcu zaradi neke umstvene tenkosti ginjenost, podobno oni, katero dosega divjak s svojimi idoli? In ali je mogoča poteza odkritosrčnosti sama na sebi, prav od začetka umetniškega udejstvovanja, ko je mladi umetnik prisiljen slediti predsodkom, predpisom in učiteljem, ali jo je treba smatrati le za atribut popolnega obvladanja rokodelstva?

Preteklo leto je bilo opaziti na XIV. umetnostni razstavi v Benetkah dve nasprotni smeri; eni sta načelovala slikarja Casorati in Oppi, druga je bila posebljena v umrlem Spadiniju.

Felice Casoratijeva umetnost, ki je vsa zgoščena v njegovi metafizični stilizaciji zunanega sveta, bogata slikarskih kvalitet, toda kvalitet, ki približujejo njegovo slikarstvo suhemu načinu tempere in freske, se v svojih najboljših rezultatih ponaša z nekaterimi malmi portreti.

Oproščen obveznosti do velikega predstavljanja, ki pomeni zanj razkritje cele dialektike in simbolične slikarske mehanike, uspeva Casorati v uresničenju nekega skoro meščanskega in idiličnega načina slikanja; toda kakor hitro preneha biti njegova snov otrok v roza obleki, uveljavi velikanska umstvenost, ki tiči v jedru njegove umetnosti, svoj vpliv v podobah oledenelega realizma, ki prosevajo skozi atmosfere temnih oblasti; njegove slikarske sposobnosti, ki se pojavljajo na ploskvi podobe kakor vlažno brstenje v nežnih barvah, se zopet zakrijejo v plastični gradnji in se pokrivajo s hermetičnim lakom. Poskusi na velikih platnih in rokodelstvo, privzgojeno v šoli izredno natančne volje, dajeta Casoratijevim podobam pečat umetnika, ki popolnoma obvlada svojo snov in ki nas vsakokrat prepriča, da je že nabral sile in izkušnje dovolj za zmago nad samim seboj. Slikarske sposobnosti Ubalda Oppija so manj izvirne in skoro bi rekel bolj akademske vrste, če jih primerjamo s Casoratijevimi. Snovi, ki jih izbira, so raznovrstnejše in številnejše od onih, ki jih posebno ljubi Felice Casorati,

mogoče zato, ker so v najgloblji zvezi z vrsto njegovih kromatičnih iskanj. Vsekakor niti pri Felice Casoratiju, niti pri Ubaldu Oppiju ne moremo reči, da se izlije slika iz čopiča na platno kot neposreden izraz duše.

Tendenco takega neposrednega prenosa duha v materijo je predstavljal v Benetkah Spadini, čigar impresionizem, ki je oddaljen od vsake špekulacije z znanstveno tehniko, se je zadovoljeval s skromnim veseljem nad zelenjem in mesom, ki ga je bolj doživel kakor macchiaioli, ki so ga pogostoma dramatično predstavljali iz njih zaprtega provincialnega zraka ter ga niso niti izdaleka poživili z internacionalnim dihom.

V svojem diskretnem impresionizmu je Armando Spadini došel do gibanja in izražanja samega sebe v neki prijetni senzualni svobodi, toda ni došel do tistega vrtoglavega občutja nevarnosti, ki je v neomejeni svobodi in onstran katere zagledaš časih veličino, ki v njenem naročju umetniki občutijo in postavljajo nove meje. * * *

Dva italijanska slikarja iz najnovejše dobe, ki se ne vdajata cerebralizmu, v katerem naj bi dobila stilizacija globok zmisel, pa tudi ne popolni čuvstveni spontanosti, ki se ne more organizirati v pomembnih arhitektonskih skupinah, sta Felice Carena in Baccio Maria Bacci.

Zelo sta različna načina, po katerih ta dva slikarja polagata — da se tako izrazim — čopič na platno, da prisostvujeta ob tistem, kar je v obliki in barvi nepreglednega in skrivnostnega, razodetju svojih duš.

Pristavljam, da zastopata ta dva človeka dve različni generaciji, ker je Bacci za 10 let mlajši od Felice Carene, le-ta pa je zdaj štiriinštirideset let star, in si je priboril več dobrih spričeval s strani kritikov, publike in učencev, kakor oni.

Felice Carena spada deloma v tisti čas, ko je vse plašila bistrost izmišljanja velikih snovi in se je človek vdajal skoro religioznemu pričakovanju čisto formalnih in kromatičnih čudežev, in ker kljub temu niti v tem času niso uničili ljudje v sebi znakov osebnega značaja, je bilo mogoče videti v njih delih časih odsev temperamenta, ki ljubi mističnost, časih odsev pojavljajočega se senzualizma ali pa razdraženo naobraženost, ki je sprejemala vonj umetnosti vsega sveta ter se tešila ob malih platnih, na katerih se je zdelo to bogastvo kot muzikalna koprena, ali pa pretiravanje dogme s trdovratnim in oboževanim reproduciranjem nekih mrtvih narav.

Felice Carena, čigar temperament je strasten in romantičen, je bil mogoče določen že od svoje mladosti, da se povrne do upodabljanja krščanskih prizorov, v katerih krogu se giblje danes njegova umetnost, toda na drugi strani je bil tudi določen, da jih vidi nastajati iz težkega truda ter v oblikah, ki niso imele ničesar abstraktnega, a so vsebovale neko moč

vznešenosti, ki ostane nedoumna. Resnično, logika Careninega razvoja je polna skokov in notranjih sprememb. Od enega načina interpretacije oblike do drugega ne najdeš vidnega logičnega prehoda, temveč le neopažen preobrat v lastnem nadaljevanju in viden le za tistega, ki ga gleda v dveh ločenih momentih.

Nežnost Felice Carene se izraža najprej v vrsti slik, posebno portretov, ki spominjajo na Carrièrea. Slikanje je časih uglajeno, tako uglajeno, da daje mestoma oblikam iluzorične globine, ko postavlja v senco skulpturo ter izraža bojazljivo, plaho ljubezen do življenja in do mesa, katerega še nedotaknjena privlačnost je najbolj navdušen slavonspev življenju.

V tem poetičnem in povzdigujočem približevanju realnosti izraža Carena trenutke naravnost otroške radosti v stopnjevanju nežnih barev, ki se spajajo v prelivajočo se, neskončno simfonijo!

V tem Careni, ki se je oblikoval ob Carrièreu bolj iz potrebe, da bi našel način, ki bi mogel prenašati težo njegove sentimentalne vzgoje, kot zaradi kakega določenega slikarskega hotenja, je bil talent za portretista uspešne bodočnosti. Obširna skala barev, ki je odgovarjala najtanjši izrazni možnosti za dotični zmisel, kar pomeni, da je dosegel v pravem tonu, v posebnem jeziku, kateremu moreš primerjati nedoločne pojave umetnosti, vse mogoče izraze, radi daru inspiracije, ki jo nudi skrajna, nebahaška naobrazba, ga je že uvrščala med gospode, med umetnike, ki imajo svoj stil in posebnost. Toda slikarstvo je bilo Careni problem duhovnega, moralnega značaja. Lahko je izbral katerikoli način, čisto slučajno, ter položil vero vanj; toda na zaključek je moral vselej čakati. Ko je njegov način prišel do svojega zaključka, tako, da se je že telesno čutil omejenega, ga je moral zapustiti. Po tem zakonu so pravzaprav ustvarjali vsi mojstri; nekateri, ki niso nikoli nehali izvabljeni življenjske sile iz svojega načina, ali točneje, iz svojega stila, niso imeli potrebe povračati se vedno iznova na mukapolno romanje; nekateri, na primer Cézanne, niso utegnili izrabiti popolnoma vsega znanja, ki je moglo priti do izraza v enem samem načinu, dasi so se zavedali in želeli drugih oblik od onih, h katerim so bili priklenjeni. Toda v Cézanneu, kakor v Michelangelu — ta primera naj dokaže tudi edinstveno bistvo umetnosti, četudi se javlja v najrazličnejših oblikah in temperamentih — nastopa veličina v razmerju s stopnjo trpljenja, ki nam ga je mogel umetnik razodeti v svoji sliki. Carena ni imel kot mladenič sreče, da bi bil naletel na oblikovni problem, ki bi ga bil mogel držati skozi vse življenje. Če bi se bil poglobil v tisti svoj način slikanja, ki je na zunanje zadoščeval, da nas prepriča o neki mladeniški izvirnosti, bi bil spoznal pod nogo, da hodi po izhojeni cesti. Stali smo nasproti problemu neke gotove, sigurne, toda bolj potencirane kot udejstvajoče se originalnosti.

Nekako leta 1915. pričinja slikati Carena podobe in tihožitja, v katerih prevladuje nad vsakim drugim iskanjem fizična slast nameštanja barev, ki se lomijo na debelem temelju.

To je doba plastičnosti, plastične priostri-tve. Tudi v književnosti je tisti čas nastopal kubizem v zavesti, da preživi težko urico.

Toda leta 1919., ko je ponehal vojni metež, ki je bil držal Careno v svoji oblasti ter ga napolnil s svojim tragičnim krikom, se pretvorijo barve tihožitij z vsem, kar je bilo v njih življenjskega in, skoro bi rekel, vegetativnega razvoja zmožnega, v sredstvo predstavljavanja ljudi in pokrajin. V tej dobi je nastala slika »Kmetje v soncu«, ki je razstavljena v turinskem Museo civico. Debla in masivne skupine listja, bliščeča srajca moža, vse, kar je v tem delu oblikovnega, izhaja skoro izključno iz nekega mešanja barvnih odnosajev, v tem zmislu, da so barve tu postavljene z neko nasičeno poletno silo, ki prevpije risbo in utemeljuje svoj lastni, originalni konstruktivni zakon. Pozneje zajezí in uravna Carena svoja sredstva, toda s tem, da je pokazal v mračni vojni dobi svojo zmeraj negovano umetniško zavednost, gluho in trpečo liki podzemski gomolj, ki se slednjič razkrije v novi, zmagoslavni pomladi, s tistim posebnim bleskom in z bliščečnostjo, ki je svojstvo njegove produkcije iz leta 1919., je za zmeraj postavil pravec svojemu umetniškemu udeleževanju. Zares, takoj nato je začel omejevati pretežnost barev na svojih slikah, ter poskušal polagoma doseči v »Počitku« (1921) neko harmonijo tudi v risbi, ki diha Caravaggiovega duha (mislím na Caravaggiovo sliko Počitek na poti v Egipt), a pri tem niti v sliki »Jezus v grobu« (1924), ki mogoče bolj kot katera druga spominja — če jo gledamo po elementarnih notah produkcij, — na pozne cinquecentiste, ne preneha prepevati in ogrevati s primitivno svojo silo, s to svojo temeljno in zdaj že slavno novostjo v barvah.

Carena se mi zdi najčistejši slikar naturalist in, rekel bi, pesnik, kar jih danes imamo; z lahnim starinskim patiniranjem zeleneče narave, ali pa v soncu rdeče, ki se mu je prej kazala preveč od blizu pred očmi, je mogel opisavati in naravnost, kakor pravimo, — pisati potankosti, v začudenju daleč od perspektive, toda spojiti nekoliko barvano kopreno patine, izza katere prosevajo te potankosti, z živim vegetalnim, zares skrivnostnim svojstvom.

In kako gre vse pri njem z istim korakom naprej! Mistična in monumentalna človeška podoba njegovega »Popotnika«, ki leži na zemlji, katera svatuje s svetlim potočkom, z gorami, v zori rdečimi, ter z modrim poletnim nebom, in rumena poljska cvetka, podobna očesu, ki se pojavlja na desni, vsebuje s svojo visoko in živahno noto vonj in ravnotežje vse podobe.

Baccijeva značilnost je v primeri s Careno v pripovedništvu. Njegova pripovedovanja so popolnoma pravilne plastične predstave, ker se razvijajo v kompoziciji črt in oblik ter v barvnih harmonijah, čeprav se impresija, s katero Bacci ponavadi preseneča gledalca, nikdar ne naslanja naravnost na skrivnost kakega tona ali kake barve. Baccijeve drame se odigravajo izbliza, Carenijeve pa bolj od daleč, v tisti daljavi, v kateri se ljudje zgublajo v svetlobi ter dobivajo podobo nečesa zamaknjene in nepremičnega, podobno pojavom v naravi. Če se ne oziramo na skupnost kvalitet, ki jih kaka slika vsebuje, in se omejimo na en sam element, moremo reči, da pride Bacci do barve pótem inteligence, Carena pa pótem instinkta. Barva — instinkt, deležna vzbujajočih lastnosti, ki se pretakajo v genialni in instiktivni globini umetnika, zagrabi gledalca z večjo silo od one in mu razširi pogled toliko, da mu vzbudi vtis, ki se bliža obsedenosti, kakršno vzbuja človečanska drama, ki pa sicer ni opisana in ki se nikoli do-cela ne razreši.

Tukaj imaš priliko opazovati eno stran slikarstva, ki jo moreš imenovati metafizično. In ker smo že izrekli to besedo, smemo tvegati še definicijo rekoč, da je metafizično tisto slikarstvo, čigar namen je postaviti na platno skupino sugestivne intuicije, v njenem kolikor mogoče abstraktnem izrazu, brez primesi analitičnih in opisujočih elementov, ki bi jo spremenili iz občutene v gledano in opazovano stvar.

Pablo Picassove glave z izrazom idolov spadajo v to metafiziko. Istotako bi lahko spadale sem nekatere žive, tekoče in gibko muzikalne kompozicije iz dobe renesanse, če bi jih na novo predelal kdo sam z bogastvom svoje lastne palete. Gibanje nastane obenem s svojo izraženo ali potencialno barvo. Reproducirati ga z atributom nove barve je isto, kot spremeniti ga v podobo mrtve narave. Felice Carena tako ne dela, toda bliža se temu s plaho in določno slastjo kolorista, in najbolj občutna stran njegove originalnosti tiči baš v tem, da se ne vda popolnoma ter da vliva v svoje podobe in skice (na primer tista o čudežnem ribolovu) neko gibanje osvobojene in sveže glasbe.

Baccijeve barve so podrejene premissljevanju o koristi njih uporabljanja v podobi skupnosti, in to v zavisnosti od prepričanja, da bi bila slika, ki bi nudila v vsakem svojem kvadratnem centimetru neko nedoločljivo dragocenost zmesi, prisiljena tvoriti neko skoro muzikalno in abstraktno harmonijo barev, ter izgubiti ono, kar mora biti, po slikarjevem mnenju, neka vrsta moralne neovrznosti plastičnega upodabljanja.

Toda, kdor bi hotel videti v tem pravilu od-poved lepemu slikanju, ki je v sebi in zase življenja zmožno, bi naletel v resničnosti dejstev na ugovor. Tudi kjer se Bacci približuje antičnosti, ljubi skoro zmeraj romantično

toploto bolj od hladnega klasicizma in ji sledi do tiste točke, v kateri meji ob dekorativno abstraktnost, tako, da moremo opazovati, kako najde utrip resnične človečnosti v figuri iz velike in sočne Tiepolove freske. Ne smemo pozabiti, da je ravno sočni Cézanne nastopil v nasprotju z impresionizmom s pravili sinteze in poenostavljenja v barvnem in linearnem izrazu. Po ugotovitvi, da se neka barva v naravi lepo vidi, recimo barva zelene ali roza obleke pri kaki kmetici, išče Bacci načina, da bi jo napravil lepo tudi na sliki. Rezultat ne more biti istoveten s kopijo (n. pr. fotografično) resnice. Da nam zazveni v duši kaka barva harmonično, je potrebno, da je v skladu s celo vrsto elementov, ki jo obkrožajo. V našem slučaju se sklada obleka z obrazom in s postavo kmetice in ta z okolico ter z barvo neba. Iz tega se poraja občutje, ki ga moreš izraziti v besedah, v barvah, v muzikalnih notah. Za slikarja je to skrivni notranji ritem kompozicije, ki se razodeva v izvršeni risbi in sliki. To je na kratko, kar imenujemo doživljati iznova od početka, pozabivši na vse v vrtincu blažene zamaknjenosti. Podoba ni zmeraj do dna na novo doživljena. Včasih, v »Pletilkah«, v »Pericah«, v »Nunah«, je ponovno doživljanje stvorilo nekaj, kar se ne dviga s polnim zmagoslavnim poudarkom visoko nad kopijo. Nasprotno pa vidimo najboljše rezultate pri Bacciju v slikah velikih proporcij. On ustvari kako roza barvo približno z istim duhom kakor je Tintoretto ustvarjal rdečo barvo za katero izmed njegovih oblačil, v polnosti, v omamljivosti pastoznosti.

Težišče ni v gradnji barve, oziroma v drugi barvi, ki prvo podpira in ji daje mik, niti v njeni kaleidoskopični kompoziciji, ampak v efektu, ki ga dosega v primeri z drugimi, v svojstvu poteze čopiča, ki jo razpostre po platnu ter ji daje izraz in stil. Zavaljo tega nazora, ki ga ima Bacci o slikarstvu, je njegovo gledanje z ozirom na pastoznost bolj impresionistično kot ono macchiolov, in zato se nagiba k jasnosti in širini, dramatična in človeška ekspresivnost predmeta, ki ga iznova doživlja v emocijah barev in oblik, z usmerjenostjo v zaokroženo italijansko klasično obliko ter s plemenskim nagnenjem do primitivnih Toskancev, — to je velika mera, ki odgovarja njegovemu dihanju. To ne pomeni, da je bil od nekdanj sposoben dajati svojim velikim slikam drhtenje slikarske upodobitve. Pač pa znači, da je bila le mera njegove edine in največje inspiracije vedno edina, s katero se je s koristjo mogel meriti njegov temperament. In kdorkoli zna gledati, bo spoznal, da je najti od »Nasipa« do »Viharja«, od »Najdene drahme« do »Lotovih hčerâ« in predvsem od »Počitka kopačev« do »Dobrega Samaritana« in do »Slike nekega dominikana« tisto napredovanje v sili izražanja s pomočjo barev,

tako, da ga občinstvo kakor kritiki sami ne prepoznavajo več, ker se je potopil v najskrivnostnejše globine umetnosti, kjer se začenjata zlivati rokodelstvo in inspiracija v eno samo pesem. In to ni konec poti, ampak šele prva postaja v deželi resnice.

NALOGI IN METODE LITERARNE ZGODOVINE.

J. KELEMINA.

III.

Prehajajoč k literarnemu proizvodu, moramo omeniti, da si mnenja glede tega, kaj je literatura in kaj ne, niso edina. Nacionalna literarna zgodovina, ki hoče dati sliko literarnega življenja v kakem narodu, pač ne bo imela opravka samo z umetniško dragocenimi proizvodi, kojih učinek je še danes neoporečen; pred njenim sodnim stolom so enake važnosti vse literarne stvaritve kot oborine nacionalnega duha in dokument nacionalne zgodovine. Razume se, da se v zgodovinskih pregledih vpoštevajo dela visoke umetniške vrednosti in trajajočega pomena vse drugače kot navadni povprečni produkti. Pri bogatem literarnem življenju se mora omejiti zgodovinar sam po sebi na najvažnejše izdelke poezije (in retorike). Na umetnino, t. j. snov, ki je kakorkoli zavestno oblikovana in preinačena po istinitih ali namišljenih zakonih lepega, moremo gledati z raznih vidikov. Najstarejši in najnaravnejši način dojemanja umetnin⁸, je tisto gledanje naivnega umetniškega entuziasta, ki predmet uživa, ki se vanj pogreza, ne da bi mogel ali hotel analizirati oboževani predmet ali svoje občutke. Ker že mora vse imeti svoje ime, nazovimo to metodo impresionistično; naivni uživalec sprejme od predmeta gotovo vsoto vtiskov, ki mu povzročajo ugodje. O popolnem umevanju umetnine tu seveda ne more biti govora. Nekaj ponižne vdanosti napram delom umetnosti se zahteva sicer tudi od učenega kritika, ki gre za njih analizo. Refraktarna upornost, s katero se skušajo nekateri kritiki ubraniti vsem čarom, ki jih izžarevajo tudi skromnejša dela, je tako nenaravna kot nespremenljiv izraz na obličju primitivnih junakov, ki smatrajo za nespodobno in neprilichno, podleči naravnim nagibom naše duše. Seveda so vse v globino segajoče sodbe o umetniških stvareh mogoče le na podlagi izčrpnega študija. Sodbe, ki slonijo

⁸ R. M. Meyer, Über das Verständnis von Kunstwerken, Neue Jahrbücher VII, 366 ss., Walzel O., Wechselseitige Erhellung der Künste, Berlin 1917; prim. Deutsche Literatur-Zeitung 1918, kol. 1012 et passim (O. Wulff); »Gehalt und Gestalt« v Handbuch der Literaturwissenschaft, snop. 3 et pass.

samo na več ali manj točnih impresijah, so lahko resnične za uživajočega, a ne za koga drugega. Kriterij vsake empirske vede — in to hoče biti estetika — je, da dovoljuje možnost kasnejše kontrole. Preiskovalec, ki hoče umetnino spoznati do dna, jo mora razbiti, da jo kasneje sintetsko spet zgradi v celoto. Analiza in sinteza zahtevata večšo roko. Malo je dosežnega, ako se rezultat kritičnega študija predloži čitatelju v obliki diagrampercentov in statističnih izkazov. To so seveda nemi simboli, ki jim mora večšak šele izsiliti tajnost.

Pri analizi umetniških del si stojite v glavnem nasproti dve metodi: genetska in estetska; pri obeh so še možne razne specialne oblike. Prva vključi v preiskavo i pesniški individuj, in skuša iz njegovega oblikovalnega talenta in njegovih »dožitkov« dobiti ključ za razumevanje in presojo pesniškega dela. Estetska metoda pa, ki se sklicuje na to, da je pri vsakem pristnem umotvoru, to kar je snovno omejenega in individualno enkratnega v največjem delu odbito in dvignjeno v sfero splošnega in tipičnega, prezre več ali manj hotoma one vezi, ki vedejo k umetnikovi osebnosti. Za njo prihajajo predvsem v poštev formalni vidiki, po katerih je snov oblikovana od vnanje tehnike, do one točke, kjer dobi »pesniška ideja« v pesnitvi svoj nujni izraz. Nadalje, kateri umetniški učinki iz tega preoblikovanja izhajajo. Formalnih elementov pesnitve tudi prejšnja metoda ne prezira, samo da je bila njena upostavitelj naprám tem vprašanjem — vsaj v starejši dobi naše vede — bolj historično filološka. Vprašanje svoje vrste je odkritje čustvenega in umstvenega jedra, ki ga vsebuje pesnitev. — S temi metodami razsvetlimo umotvor sicer mnogostransko, ne da bi si sicer smeli laskati, da smo prošinili vse njegove lastnosti; do tega je še daleč.

Govorimo najprej o genetski razlagi. Pesnik in besedilo pesnitve tvorita konca verige, koje vmesne člane je treba določiti: svetsko in umetniško naziranje, ki je umetnika v dobi porajanja in postanka obvladovalo; dožitek; koncepcija in dozorevanje načrta; snovne predštudije; preudarek o uporabi tehničnih sredstev; izdelava in zadnje formalno piljenje. Ti elementi, v katere razkrojimo umotvor, nimajo samostojne eksistence in je niso imeli; on ni nastal pótem sinteze nekoč samostojnih elementov. Mogoča sta dva načina dela; v *analitskem* postopku se skuša sklepati od podanega umotvora na njega dožito podlago in »strukturo« pesnikovo; v *sintetskem* postopku se izbere kot izhodišče avtorjeva osebnost, ki je poznana po svoji samobitnosti kot tudi po dožitku in se skuša na podlagi tega znanega gradiva dobiti ključ za umevanje pesnitve. Ker se tukaj umotvor na novo dogradi, pritiče v ožjem smislu temu postopku ime genetska metoda.

Starejša filologija mora na podlagi svojega gradiva, kjer so pesniki često nepoznani ali se ve samo njih ime, delati s prvo metodo. Kot hermeneutika lahko preiskuje idejno vsebino dela in izkaže njega morebitno tendenco, ki se da spraviti dostikrat v zvezo z vnanjimi historičnimi dogodki. Kot višja kritika more iz razlik v uporabi govornice, stila, ritma, iz notranjih protislovij in nenakosti razluščiti pri delih, ki so nastala v daljših rokih, posamične sloje, nastale v poteku razvoja. Preiskuje razmerje do vira in poskuša razumeti spremembe kot izraz umetniškega razmišljanja. Toda več kot činitelje zavestnega ustvarjanja regresivna metoda pač ne more odkriti. Od osebnosti same se nam prikažejo tukaj pač elementi njene darovitosti, ne pa obenem kaki podrobnejši dogodki v njeni notranjosti.⁹ Stilistična preiskovanja, ki hočejo prodreti s pomočjo posebnosti stila v notranjost pesnikovo, se morajo vršiti pod fiksno, toda gotovo krivo predpostavko: da je pesnikva osebnost nekaj v statični upokojenosti se nahajajočega. Pri tem seveda ne pridejo do veljave one samovoljne variacije stila, s katerimi se pesniki preradi igrajo. »Umotvor ni navadna gesta, iz katere bi se dal s sigurnostjo uganiti duševni proces, ki jo je povzročil.« (J. Petersen.)

Sintetska metoda bo rodila najlepše sadove tam, kjer so nam v dovolini meri življenjski dokumenti na razpolago. Tukaj se bo dal lepo obnoviti proces porajanja in ustvarjanja od prvega početka do definitivne redakcije. Da je umotvor dostopen uživanju tudi, ako ne vemo niti trohice o njega postanku, ako so nam dožitki in modeli, po katerih je stvarjal, docela nepoznani, je treba brez vsega ugovarjanja priznati. Istotako pa tudi metodično vrednost genetskega preiskovanja.

Sledeča vprašanja prihajajo pri tem v poštev. Preiskovalec oriše *zgodovinsko* ozadje dotične pesnitve, s tem da jo postavi v zvezo z literarno produkcijo njene dobe in jo skuša umeti iz celotnosti njenih zgodovinskih pogojev. On išče vzore in like, ki so mogli vplivati na pesnitev, ter izprašuje vse tendence dotične dobe: kulturno stopnjo,

⁹ V tvorni proces skuša prodreti metoda, ki se vpraša, kateri motiv pesnitve učinkuje v pesnitvi najjačje; v njem ugleda primarni zametek umotvora; po tem načelu bi bil verz, v katerem se najjačje izraža ritem lirske pesmi, najprej oblikovan; situacija, ki se vtisne čitatelju najmočneje v spomin, bi naj splavala kot prva v pesnikovo zavest itd. Proti posplošnjevanju take metode govori: ne samo, da je sposobnost na novo začutiti taka primerna stanja pesnitve, nekaj subjektivnega, ampak tudi proces ustvarjanja, ki se hoče na ta način pojasniti, je nekaj individualnega, o čemer ne more niti pesnik sam dati pojasnila. Nadalje je tudi možno, da prve kali vobče niso sprejete v končno besedilo (J. Petersen).

jezik... V posamičnih umetniških področjih se nahajajo navadno zastopniki zgodovinske smeri v napetem razmerju z zastopniki estetske. H. Hettner zahteva, da se spremeni ves umetnostni nauk v umetnostno zgodovino. Zastopniki estetske smeri govore o »ubijajočem historizmu«; zahtevajo, da mora zginiti to, kar je samo zgodovinsko, zato, da se izkaže to, kar je nečasovno in bistveno, tem čisteje in krepkeje. Skušna se ločiti literarna veda od literarne zgodovine; resnica je na sredi: da se sistematska in zgodovinska veda naravno dopolnjujeta.

»Celotna umetnina še vendar ni celotna« (R. M. Meyer); ne samo umotvor, temveč tudi njegovo podlago želimo spoznati, in to najdemo v pesnikovi osebnosti. Radi tega preiskujemo, kake sile se nahajajo v umetniku poleg onih, ki so splošno zgodovinsko pogojene. V čem se razlikuje umetnik od svoje dobe. Ali se dajo odkriti sličnosti in odnošaji med biografskimi potezami in posamičnostmi umetnine: »pri skrbnem in razboritem izsledovanju sličnosti med življenjem in izobrazbo pesnikovo ter njegovimi deli človek ne more biti strog in natančen« (Scherer). Ta metoda smatra pesem po njenem postanku kot notranji dožitek umetnikov. Konkretno pesnitev smatra le tedaj za zadostno obrazloženo, ako je vloga tega dožitka dovoljno poznana, in ako se je posrečilo uvrstiti sestavine pesnikove v kompleks darovitosti stanj in funkcij, ki predstavljajo za nas celotno osebnost pesnikovo. V variantah zasleduje pesnikovo namero, ki je oblikovala bodoči umotvor izprva v bogatih potezah, kesneje v določnejši obliki; pojasni razdaljo, ki loči očiščen in sublimiran pesniški »motiv« od prvobitnega dožitka.

Nevarnostim, ki prete tej metodi, se ni umela vedno izogniti. Zato smo videli, kako so stikali učenjaki v pesnitvah za odnosi, ki se ne dajo dokazati; kako so gramadili takozvana »paralelna mesta«, iz katerih se je bojda pesnik inspiriral, v neznosni meri. Končno pa tudi to: vpogledi v pesnikovo osebnost nam pojasnijo dostikrat apartne načine umetniškega udejstovanja; krivo pa je bilo, ako preiskovalec ni zgubil pri celem delu niti besedice pohvale ali graje, ter tako zbudil vtisek, da stoji resni umetniški napor in zdrav duh enako visoko v kurzu kot bolestno razbičana dekadenca. Ne: kar je s psihološkega ali patološkega stališča umljivo, opravičljivo, je lahko s stališča umetnosti zavržno. Estetska metoda, o kateri nam bo takoj govoriti, nam da med drugim tudi možnosti na roko, da vršimo pri svojem poslu tudi vlogo sodnika. Končno je pa tudi treba priznati, da nam je sicer mogoče zajeti nekatere momente od procesa stvarjanja, da nam pa ostane v bistvenem prikrito, kako da pesnik prestavlja svoje dožitke v pesniška znamenja.

Študij tehničnih sredstev,¹⁰ s katerimi razpolaga pesnik, nas uči spoznavati ona več ali manj zavestna načela, po katerih oblikuje in komponira umotvor. Tukaj spoznamo »prijemke« romanopisčeve, s katerimi vzbujajo napetost, razvršča debela dejanja in čuva ali krši objektivnost. Pri dramatikumu zveemo za obzire, ki jih je imel na občinstvo ali igravce. Ta metoda, ki izpopolnjuje estetsko, je dragoceno orodje v rokah soustvarjajočega ali kritikujočega duha. Estetska metoda smatra umotvor ne več kot del pesnikovega osebnega življenja, temveč kot kos objektiviranega duha, ki živi v naši zavesti, neodvisno od svojega postanka, kot organizem, zaključen sam v sebi, noseč v sebi svoj namen, podvržen svojim lastnim zakonom. Zlasti novejša doba polaga vso pažnjo na pesniško obliko. Starejša doba literarne vede je sicer tudi gojila formalno analizo in se je trudila krog notranje strukture umotvora. Vendar je običajala često v suhoparnem nabranjanju formalnih elementov in se ni pospela do tega, pojmovati obliko kot nekaj, kar je s celoto organsko spojeno. Elementi stila n. pr. niso le kakšen prigoden okrasek, temveč so zrastle z naravno nujnostjo s samo podstatjo pesnitve. Estetska metoda sicer pusti pesnikovo osebnost ob strani, vendar pa je često primorana se ukvarjati tudi z njo, zlasti ako je ostal pesnik s svojim dožitkom v sferi osebnega, ker se ni hotel ali mogel dvigniti višje. Tudi ne moremo smatrati, da so pesnitve dovoljno obrazložene, ako se nalašč prezira njih osebno ozadje.

Razlikovati nam je tukaj dve struji, ki se ločite najbolj po ciljih svojega dela. Pedagoška struja skuša z analizo formalnih posebnosti in izraznih sredstev približati pesniško delo umevanju, estetskemu uživanju publike. Ta metoda skuša umeti svoj predmet pod vidikom žive, v sebi sklenjene enotnosti. Najsi se lepota ustvarja pod navdihom intuicije, moremo organsko enoto pojmovati kot nameravano in hoteno, torej kot smotreno. To pojmovanje stoji v skladu z nastankom umotvora samega: zakaj brez prvobitne umetniške nakane se ni nikoli izvršilo oblikovanje kake umetnine. Ona je uresničenje te intencije — in prva naloga preiskovalca je, da jo odkrije in raz to točko obrazloži celoto in vse posamičnosti v razmerju s celoto. Vrh tega opazuje, kako se izrazna sredstva v službi te enotne namere izbirajo in uporabljajo, kako je določena po nji celotna oblika pesnitve.

Tudi estetska metoda mora analizirati svoj objekt. Toda v razliko od genetske ona ne loči elementov po časovnih posledkih, v katerih so stopili pred notranje oko pesnikovo, nego razkroji celoten umotvor, kakor leži pred nami, v sestavine, ki so nam dane z obliko in

¹⁰ Prim. R. M. Werner, Schriften über die Technik der Erzählung, D. Lit.-Ztg. 1909, 69 ss. (Referat).

vsebino. Glavno pri tem je, da pokaže, kako tvorijo ti deli celoto organskega sklopa.

Ta estetska interpretacija vrši dobro svojo službo na višji stopnji srednješolskega pouka; ona naj uči mladino gledati na pesnitve kot umetelne like; jasno pa je, da zahteva in predpostavlja že nekako zrelost, ki se kaže tudi v zanimanju za taka vprašanja. Zato je krivo po mojih mislih ukvarjati že začetnike s formalnimi vprašanji, dokler je še vsa pozornost obrnjena edino na s n o v. A tudi sicer se bo moralo omejiti tako obravnavanje le na tipične slučaje, da se seznanijo mladina z glavnimi pesniškimi oblikami; ono neskončno presukavanje umetnin najprej aesthetice, nato še pa »moraliter, symbolice in spiritualiter« rodi namesto navdušenja le odpor.¹¹ Z znanstvenega stališča se da tej metodi prigovarjati, da ne prinese v razlago umetnine prav za prav nobenih novih izsledkov; to, kar je v pesnitvi pestro bujno življenje, se skuša dopovedati s suhoparnimi pojmi.

Stilistično estetska smer obravnava — kot prej omenjena — umotvor brez zveze s pesniško individualnostjo; tudi ona ima v mislih, da se poslužimo te rečenice, »literarno zgodovino brez pesniških imen«; seveda tega ni vzeti doslovno: marveč obstoji tendenca, potisniti biografski moment v ozadje v prilog tega, kar je važnejše: pesniško delo. V Walzlovi Geschichte d. d. Literatur seit Goethes Tod so zbrana življenjska data lepo na koncu, dočim je razprava posvečena razvoju umetniških naziranj in oblik. V razliko od estetsko pedagoške smeri, ki si stavi kot cilj, z analizo posamičnega umotvora posredovati njegovo umevanje, stavi ta metoda konkreten umotvor v vrsto sorodnih mu stvoritev in »analiza se razvije v historično kritiko stila« (P. Merker).

Vrednost kake umetniške tvorbe je odvisna od dveh osnovnih komponent, ki učinkujeta v nji: zadržaj in oblika. Zadržaj pesnitve je vse to, kar se nahaja v nji iz področja spoznanja, stremljenja, čuvstvovanja. Umetnost pretvori ta zadržaj v postavo, v nekaj, kar deluje na naše čute, vnanje in notranje. »Pesniška postava nam je podana s tem, kar je v besedi slišnega; nadalje s čutnimi predstavami, ki jih izzove beseda; semkaj pripada to, kar je slikovito in nazorno« (Walzel). Toda pri vsem tem je postavo pesnitve pograbititi težje kot v glasbi in upodablja joči umetnosti. Beseda, ki zgradi v poeziji umetniško postavo, je p o m e n o n o s e n fenomen in je nevarnost, da se zgradi naša predstava o tem duhovnem liku, ki se imenuje pesniška postava (oblika), izključno s pojmovnimi elementi. Umetnostna zgodovina in teorija glasbe sta določili po-

¹¹ Genetska metoda razlage je za pouk skoroda neuporabna; tukaj more učinkovati le umotvor v končni obliki in zaokroženosti, osnutki in variante rode samo zmedo.

stavo svojih predmetov, preiskujejoč učinke, ki jih izzovejo njih zadevni predmeti pri uživanju in določujoč njih vzroke. Enak postopek je priporočljiv tudi pri poeziji. Toda nekateri literarni zgodovinarji in teoretiki so prišli »na skoroda čudno misel«, izvajati merodajne osnovne pojme pesniškega področja ne iz njegovega lastnega bistva, temveč iz umetnostnih strok, ki so pesništvu s početka tuje. Tako pot je ubral F. Strich o mnogo-uvajevani studiji o lirskem stilu 17. stoletja in posebno O. Walzel v principielni razpravi »Die wechselseitige Erhellung der Künste« (Berlin 1917) in sedaj o Handb. d. Literaturwissenschaft (»Gehalt und Gestalt«, 3. snopič ss.).¹²

Ta nova smer se skuša največ okoristiti z metodo, ki jo je podal za umetnostno zgodovino H. Wölfflin v knjigi Kunstgeschichtliche Grundbegriffe; das Problem der Stilentwicklung in der neueren Zeit (München, 1915). Tukaj skuša utreti pot umetnostni zgodovini na podlagi imanentnih zakonitosti umetniškega ustvarjanja in uživanja. On pokaže, kako učinkujejo na normativen način gotove kontrarne kategorije gledanja in umetniškega ustvarjanja; to nasprotstvo izbije v dveh polarnih umetniških epohah: visoke renesanse in baroka. Toda ne kot enkratni zgodovinski fakt, temveč kot nasprotnost, ki obvladuje prakso vseh dob. V podrobnosti se da to nasprotstvo opisati še v naslednjih pojmovnih parih: linearno in slikarsko; ploskva in globina; tektonsko in atektonsko; mnoštvo in edinstvenost (nadrejenost in prirejenost delov kakega umotvora); absolutna in relativna jasnost prikazovanja. Kot so ti Wölfflinovi pari protivnih pojmov vzbudili pomisleke v krogih umetnostnih zgodovinarjev samih, tako je zadel tudi poskus, zanesti spoznanja iz umetnostne zgodovine v tuje področje, na močen odpor. Walzel namreč ne gre samo za tem, da bi se poslužil za naše svrhe samo takih Wölfflinovih pojmovnih parov kot (absolutna) jasnost in (relativna) nejasnost, ki se dajo uporabljati v vsaki stroki, marveč tudi take pojme iz umetnostne zgodovine, ki so bili v bistvu ustvarjeni za tvorbe oblikujoče umetnosti. Nasprotniki so se vprašali, ali Walzel nič ne ve o Lessingovem poskusu, potegniti mejo med oblikujočo in pesniško umetnostjo. Ona ima svojo nalogo v tem, da prikazuje telesa v prostoru, ta pa dejanja v času. Toda že Herbart je premostil to nasprotstvo med prostorninsko oblikujočo in časovno pesniško umetnostjo z opazko,

¹² V velevažnih člankih »Shaftesbury und das deutsche Geistesleben des XVIII. Jhs.«, Germ. Rom. Mon. I, 416 in das »Prometheussymbol von Sh. zu Goethe«, Neue Jahrb. XXV (1910), zasleduje Walzel razvoj pojmovanja umetnine kot organske celote in razlikovanja vnanje in notranje oblike. Pojem organskega umotvora je prišel s Shaftesburyjem v nemško estetiko.

da nam je mogoče dojeti slike in like prostorninske umetnosti popolnoma šele v časovnem zaporedju; nasprotno da je zaporednost pesnitve razprostrta v našem spominu takorekoč kot nekaj prostornega. Tukaj bi torej bila podana možnost za tako osvetljevanje oblikovalnih možnosti v naši stroki s pomočjo zakonov, prevzetih iz prostorninske umetnosti. Vidimo namreč, da se pri kvantitativni formalni izgradbi kakega pesniškega umotvora presega v področje druge umetnosti. Toda za pojmovanje kvalitativnih formalnih zakonov v eni ali drugi stroki s tem ni nič doseženega; zakaj važno je, da spoznamo bistvo upodablajoče ali pesniške umetnosti same zase, ne pa njuno medsebojno razmerje. Iz takih obmejnih slučajev, kjer prekorači n. pr. pesniška umetnost svoje prvobitne meje in se približa kiparstvu ali slikarstvu, se ne da nič dobiti za bistvo poezije pa tudi ne glede načinov koncepcije v kiparstvu ali slikarstvu. Vsaka umetniška teorija (poetika, teorija glasbe, umetniška veda, si mora najti najvažnejše kvalitativne zakone, ki pritičejo njej in nobeni drugi v njej pripadajočem čutnem področju umetniškega udejstvovanja. Osnovna ideja Wölfflinovega dela, pojasniti življenje kakega umetniškega področja iz njega samega in podati takorekoč njega morfologijo, se s takim postopkom naravnost uniči. Seveda se lahko rabijo pojmi, ki počivajo na estetskih elementarnih občutkih ritma, simetrije, proporcije in harmonije, in ki služijo, da z njimi poznamenujemo oblikovanje prostora in izpolnjenje časa, v obeh strokah, ker so obema lastni, n. pr. pojem tektonskega. Ako se pa seže po drugih terminih, da se s tem pokaže na skupno notranjo zakonitost raznih področij, se je treba zavedati, da služijo v tem slučaju pač le v prenesenem ali širšem pomenu; n. pr. izrazi slikarsko in koloristično, melodično ne morejo pomeniti v poeziji isto, kar v upodablajoči umetnosti ali glasbi.

Kar se da doseči z uporabo Wölfflinovih kategorij v literarni vedi, je v najboljšem slučaju to, da obvladuje v gotovem razdobju enakomeren časoven stil produkcijo upodablajoče in literarne umetnosti.

Celotna dejanstvenost kakega umotvora ali tudi umetnosti vobče se z omejenimi sredstvi estetike ne da izčrpati. Umetnine kot zgodovinske činjenice vsebujejo mnogo verskih in estetskih sestavin, ki se pač dajo oddvojiti od estetskih, ki se pa ne dajo odmisлити od umotvora; ker ima pač umetnost ozko razmerje k vsem življenjskim smerem. Njena posebnost obstoji v tem, da so vse raznolike vrednote spojene in zlite v živo in urejeno tvorbo. Studij umotvora mora zato tudi pritegniti v krog svojih opazovanj idejne mase, ki so razstrte v pesnitvi. Izkazati mora v konkretnem delu ali pa v množtvu takih del oborino gotovih svetskih naziranj, ki so bila last pesnikova; takrat ko je ustvarjal.

Toda taki pogledi na miselno vsebino kake pesnitve nam morejo obrazložiti samo eno, sicer važno stran problema. Odkrijejo nam idejne kroge, v katerih je živel pisatelj. Toda mnogi ljudje imajo s pesnikom skupna čuvstva pa tudi misli. In le zmožnost, da more oblikovati to, kar misli in čuti, dela pesnika umetnikom. Umetnost prelije zadržaj v obliko. In bistven del naloge obstoji ravno v tem, da se izkaže ta ozka in nujna zveza med zadržajem in vsebino. *Allegorična* razlaga pesnitev, ki je nekoč pozvedovala za njih globljim zmisлом, je prezrla oblikovni element; za njo je veljalo dvoje načel: da ima vsak umotvor globok zmisel, 'višji pomen', ki se da doseči pótém razuma; drugič, da je tisti, ki je dognal to višjo zmisel, že tudi opravil z umotvorom. Za to metodo je mistična zmisel umetnine vse, a njena oblika le nekaj slučajnega, samovlastnega. *Estetska* metoda sicer tudi shvača umotvor simbolno, toda ne trdi, da je umetnik ustvaril svoje delo kot eksemplifikacijo ideje. Ona marveč priznava notranjo nujnost oblike kot izraz ideje in se trudi dognati, kako je postala umetniška ideja — to je odlomek pesnikovega svetovnega naziranja — v pesnitvi kri in meso. Reduciranje žive in cvetoče vsebine kakega umotvora na prozorne, shematske poteze 'zadržaja' je metodičen pripomoček, potreben pri vsaki estetski analizi umotvora. Seveda ostane taka formula, ki jo odkrijemo v umotvoru, najsi bo še tako duhovita in globoka, vendar le nekaj suhega napram bujnemu življenju, ki kipi v umotvoru.

ZAPISKI.

SLOVSTVO.

Slovenski bijografski leksikon. Uredil Izidor Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča, Janka Šlebingerja. 1. zvezek: Abraham—Erberg. V Ljubljani, 1925. Založila Zadružna gospodarska banka. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. Str. 160. — S pričujočim zvezkom je pod finančnim pokroviteljstvom Zadružne gospodarske banke v Ljubljani začela družba znanstvenikov in strokovnjakov delo, ki v podobi življenjepisov hoče v glavnih in značilnih črtah predstaviti stremljenje in delo vseh osebnosti, ki so izšle iz našega naroda ali so bile na naših tleh ž njim v živi zvezi ali zapustile sledove svojega dela v njem. Dasi je pglavitni namen vsakega leksikona, da ustreza kot praktično pomagalo pri točnem in hitrem poučenju, gre naš leksikon (prvi poizkus kakršnegakoli kompendija pri nas, izvzemši besednjake) po svoji zasnovi in okolnostih, ki ga spremljajo, daleč preko zgolj praktičnega pomena. Ta knjiga zaznamenuje na kratko a na globoko vse naše narodno življenje v njegovih buditeljih, ustvarjavcih in ohranjevalcih od početka do danes, riše ž njimi vred čase in njihove boje in tako kaže v pisanih stopnjah pot slovenskega tvornega duha, voljo, živeti po svojih lastnih

notranjih nagibih in zlasti priča o našem narodnem duševnem zakladu, ki ga ustvarilo versko, umetniško, znanstveno in tudi gospodarsko delo. Po svoji vrednosti je ta knjiga poleg Grudnove Zgodovine slovenskega naroda za Pleteršnikovim slovarjem šele drugi zrel poizkus, ki hoče pogledati na naš narod kot celoto, kot organizem, ter dokazuje njegovo stvojestvenost in upravičenost. A šele v globini, ki sledi vsako življenje do korena, v spoštovanju, ki ničesar ne omalovažuje in v organičnosti, po kateri se vsi deli spajajo v enoto, je prava vrednost tega dela. Mnoga imena, o katerih bi pragmatična zgodovina molčala, govore tu svoj poseben jezik: preko abecednega reda se vežejo v časovne enote in pričajo o naši duševni orientaciji (n. pr. reformacija — klasicizem); v svoji zaporednosti nam razkrivajo rodovnike in duševna okolišča (Čopi, Dolinarji — Rožna dolina na Koroškem); po zgolj znanstvenem podajanju snovi in navedbi bibliografije kažejo pot, po kateri se je odkrivala in spoznavala naša duševna dediščina, in so mera naše znanstvene discipliniranosti in metodičnosti. V dokaz za to opozorim na imena iz Prešernove okolice: Dagarin, Crobath, Blaznik Blaž, ki so se že v prvem zvezku zaokrožila v intimno enoto. Iskrenost, ki preveva povečini vse sestavke, daje toploto in domačnost, ki je dela te vrste po svoji naravi navadno ne morejo imeti. Tako bo to delo v celoti izpolnilo naloge, ki jih ima dobra zgodovina: monumentalnost, poučenje in kritiko. Da nam je bilo to delo še posebej potrebno, vidimo zlasti, če primerjamo sporedno izhajajočo Narodno enciklopedijo, kjer pri goli zunanji zasnovi vse te prednosti za nas ne veljajo in v tem lucusu a non lucendo visijo naša imena brez ozadja in zveze.

Pri podrobnem pregledu prvega leksikonovega zvezka, ki iudicira 449 imen, moramo ugotoviti način, po katerem se obravnava vsa snov. Zasnutek skuša biti enoten v tem, da obravnava večje historične osebnosti široko po njihovi pomembnosti in z vsem znanstvenim aparatom (n. pr. Čop, Dalmatin); ta širina se naravno krči, čim bližja sedanosti je osebnost in čim negodnejši so še znanstveni pripomočki (n. pr. Aškerc, Dežman); pri zaključenih osebnostih, ki še žive, imamo poizkus, njihovo delo kot celoto oceniti (n. pr. Detela Fr.), dočim imamo sicer pri živih načelno samo suhe podatke o življenju in delih, kakor jih je navedla oseba sama. To načelo, odgovarjajoče zgodovinski in znanstveni pravičnosti — manj ustrezajoče naročniku —, je tu pa tam našlo svojo neupravičeno izjemo, ker oseba še ni zaključena (n. pr. Fr. Bevk) ali za tolikšno obdelavo ni dovolj pomembna (n. pr. Chráska); v tem oziru bi nekaj imen brez škode lahko ostalo. Načela zgodovinske pomembnosti seveda vsi sodelavci niso enakomerno mogli spolniti, ker je končno vsak sestavek izraz osebnosti pisčeve, zlasti njegove znanstvene godnosti in ambicije. Tako nam je zlasti Kidrič podal vrsto monografij o ljudeh, o katerih smo dosedaj imeli le kratko biografijo ali pa nič. Tu najdemo zbrano v enoto dejstvo poleg dejstva, vse, kar je mogoče najti

in celo vrsto docela novih ugotovitev in izsledkov. Pri člankih o Bohoriču, Čopu (z literaturo v treh stolpcih), o Dalmatinu (kjer najdemo celo vse ohranjene primerke Biblije), strmimo in občudujemo glosartorsko akribijo pisateljevo. Izčiščeni in stvarno umerjeni so članki o politikih, na prvem mestu Lončarjevi, zlasti o Bleiweisu, dalje Pirjevčevi, med katerimi utegne biti najlepši o Dermoti, dočim je o Dežmanu mogoče pretesen. Pri novejši literaturi, ki jo obravnava Grafenauer, in je zgodovinska dognanost šele malo pripomogla do pravične sodbe, je delo težje. Lep je članek o Aškercu, dočim zlasti Ivan Cankar po metodi in oceni najbrž ne bo zadovoljil, ker je ta osebnost povprečno že bolj točno dognana. Ko omenja Ibsenov formalni vpliv, bi bilo potrebneje omeniti miselni vpliv Nietzschejev, zlasti ker mu ga je njegov najstrožji kritik E. Lampe najbolj očital. Beseda o kritikih C. del bi tudi spadala k stvarni ocenitvi, dočim ne uvidim upravičenosti, da znanstvenik navaja tuje domislice tam, kjer mora sam podati sklep. Prav pa bi bilo, ko bi pri Aškercu na str. 17. levo našli vir za njegov formalni razvoj, t. j. Levčevo korespondenco, objavljeno v Aškerčevi čitanki II. izd. — V zunanji obravnavi ne vidimo pri piscih leksika še tiste enotne črte, ki bi napravila delo res homogeno — nikakor ne uniformirano! — na več mestih se pri izvestnih piscih jasno čutijo idejna nesoglasja in pritikanje osebnega mišljenja in naziranja, ki takemu delu ni v prid, zlasti ni tak kompendij mesto za polemične izjave. Razgled v prvem zvezku bo gotovo pripomogel do še večje enote v naslednjih poglavjih. — Glede pravopisa tujk je uredništvo šlo preko Breznikovega pravopisa, ki ga je sprejela šola in se splošno nanj opiramo. V leksiku prevladujejo fonetične: biblioteka, bibliografija, historijograf (str. 1. vendar historiograf in dialektološki), str. 104. rabi nacionalnost a fiziognomijo. — Menja se čuvstvo in čustvo in srečujemo vseh vrst polja: gospodarsko, literarno, prosvetno. Izmed tiskovnih napak omenjam, da na str. 36. levo spodaj mora stati: izpovedna nam. izpovedana odkritosrčnost, str. 76. levo zgoraj: Marijino soho nam. sobo, str. 12. desno farška nam. turška potuhnjenost. Pisca s kratico Vr. na str. 35. ne najdemo spredaj; šifra utegne biti tiskovna pomota?

Vesela je misel po 50 letih trpkega VI. dunajskega soneta: »Naučni slovník hočete izdati.« Naš leksikon ga je preklical za sedanost in za dobo za njim. Brez te knjige ne sme biti noben izobražen Slovenec in nihče, ki hoče o nas kaj vedeti.

France Koblar.

Zvonimir Kosem: **Morje**. Drama v štirih dejanjih. V Ljubljani, 1924. Natisnila in založila Učiteljska tiskarna. Str. 91. — Troje moških in troje ženskih tipov si stoji tu nasproti. Oba zmerna, vsakdanja človeka, Palmira in Milkovič, postaneta povprečna zakonca, dočim druga dva moška, kapitan Blagovič, izreden idealist in advokat Vrtačnik, materialist in plitek ljubimec ter brezvesten mož, zapleteta dramo do katastrofe. Tako izgubi gospa Milanovičeva obe hčeri,

Zlato in Darinko. Zlata je nezvesta Blagoviču in se kot nesrečna Vrtačnikova žena zastrupi. Darinka, ki res ljubi Blagoviča, si išče tolažbe na morju; nevihta jo pogubi. Okolje vsi feljtonistični zgodbi tvori morje, vsebinsko pa čutimo iz ozadja »mornarja« Prešernovega kova. Ta kapitan Blagovič, ki mu je pisatelj dal moderno lirično osnovo, nosi vdano svoje gorje. Je upornik, propovednik ljubezni, antikrist in govori dolge zanesene odstavke, a kaj se je v tem boju z njim zgodilo in kaj bi pravzaprav rad, tega ne izvemo. Mladostne besede! Bolj otipliv je Vrtačnik, ki mu življenje ni svetišče, temveč igra, plesišče (str. 58.). V splošnem ti dve osebi ne govorite nobene hujše besede kot Cankarjevi prvi ljudje, le malo manj krepko, manj duhovito in tudi brez osti. Potek prvih dveh dejanj je precej neprisiljen, dasi si pisatelj pretežno pomaga s samogovori, le eksponira nerodno — drugi del oblikovno pade. Kaj hoče naslovna posvetitev, v drami ne čutimo. V celoti je to začetniško dramsko delo, pri katerem je edina prijetnost: solidna skromnost. Naslovna stran knjige je še skromnejša — diletantska. Fr. K.

Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka. Uredil prof. St. Stanojević. Izdaja Bibliografski zavod d. d., Zagreb. Zvezki 1—3. Po desetmesečni pripravi, ki nikakor ni sorazmerna ogromnosti naloge, ki si jo je stavilo to podjetje, je izšel začetkom letošnjega leta 1. zvezek prve jugoslovanske enciklopedije. 140 strokovnjakov si je razdelilo delo, katero ureja v to knjigo v Belgradu posebna uredniška pisarna pod vodstvom vseuč. prof. St. Stanojevića. Od Slovencev so med sotrudniki tile: Albrecht Franc, Albreht Ivan, dr. Bezjak Janko, Gangel Engelbert, dr. Glonar Jože, dr. Grafenauer Ivan, dr. Grivec Franc, dr. Hauptman Ljudmil, dr. Kidrič Franc, dr. Kos Milko, dr. Kovačič Franc, dr. Kušej Rado, dr. Mantuani Josip, dr. Melik Anton, dr. Poljanec Leopold, dr. Prijatelj Ivan, Račić Božo, dr. Ramovš Franc, dr. Sagadin Štefan, dr. Saria Bald., Sič Albert, dr. Stelè France, Verbič A., dr. Vurnik Stanjo, Wester Josip, Žižek Ciril, dr. Županič Niko. Vse delo bi imelo obsegati kakih 22 zvezkov, razdeljenih v tri knjige, Napovedano je bilo redno izhajanje enega zvezka mesečno, kar pa se dosedaj ni moglo vzdržati. Istočasno izhajata cirilska in latinska izdaja. — O potrebnosti in aktualnosti tega dela bi bila vsaka beseda odveč; že dejstvo, da se imamo Jugoslovani le še preveč medsebojno poučiti, opravičuje naglico, s katero so prireditelji začeli delo in ga izročili javnosti. Razume se, da so že iz tega razloga neizbežne gotove pomanjkljivosti, ki so pa tu in tam le nekoliko preočividne in bi jih bila uredniška pazljivost z lahkoto odstranila. Tako se nahajajo pod naslovom Akademija nauka samo srbski zavodi, manjka pa Jugoslov. akad. v Zagrebu in Društvo za humanistične vede v Ljubljani. Tudi Akademije operosorum v leksikonu ni, če tudi se omenjajo slična društva v Dalmaciji. Pod naslovom Almanasi je poročilo o hrvaških obljudljeno šele za dodatek,

isto je z avtobiografijami in memoarji. Pod naslovom Biblija obdeluje M. Rešetar samo srbske in hrvaške prevode, o slovenskih pa ni besede, čeprav govori prav obširno ravno o katoliških jugoslovanskih prevodih sv. pisma. Neprijetno dirne človeka, če n. pr. pod Breznik Anton čita o slovenskem ekonomu XVIII. stol. tega imena, ne najde pa našega jezikoslovca B. A., četudi so drugače zastopane naše manj pomembne osebnosti v umetnosti in literaturi. Kljub temu in podobnemu pa moramo priznati, da je ono, kar nudi to delo, v splošnem dobro, posebej velja to za slovenske prispevke. V mnogem oziru je to delo naravnost neprecenljivo, ker je prva knjiga, kjer se lahko informiramo n. pr. o arhivih, o bibliotekah, o stanju botanične znanosti v Jugoslaviji itd. Prvi trije zvezki obsegajo gradivo do Bunjevci. Frst.

Ženske narodne pesmi. Antologija. Priredio Jaša M. Prodanović. Beograd. Založil Geca Kon. 1925. LXII + 318.

S kongresi, potovanji itd. se skušamo Srbi, Hrvatje in Slovenci spoznavati in tudi čim hitreje spoznati. Res je, če se peljem z železnico od Beograda doli v Skoplje in od Skoplja še morda naprej, vidim velik del naše skupne domovine, vidim mesta, pokrajine, tudi razne noše, način življenja, stopnjo civilizacije itd.; vidim tudi marsikak zgodovinski spomenik, ki mi v spomin pokliče ta ali oni važni dogodek iz naše povestnice; vse to torej vidim, samo ene reči ne: kaj je ljudstvo, ki je v teh bornih kočah, v teh selih in mestih prebivalo, v preteklih stoletjih čutilo, zlasti kaj je vse pretrpelo. O tem nam pa Prodanovićeve Antologija, obsegajoča ženske (t. j. lirične) narodne pesmi iz vseh krajev naše zedinjene domovine, srbske, hrvatske in slovenske, sedaj marsikaj pove. Izmed 10.000 nar. pesmi, ki jih je avtor preštudiral, in izmed 1000, ki si jih je bil že za tisk prepisal, jih je končno — kot najlepše — izbral 418, ki jih je sprejel v to zbirko. (Slovenskih je sprejel — 8, med temi »Je pa davi slanica«, »Kdo bo dekle, tebe troštal«, »Lepa Vida proso plela«).

Posebno obširen je uvod. Avtor tu razlaga, po katerih načelih je urejal zbirko: estetično in moralno stališče mu je bilo pred očmi. Razdelil je sprejeto snov v šest skupin: I. ljubavne, II. porodične, III. obredne i običajne, IV. pobožne i moralne, V. radne i druge, VI. šaljive. — Razlaga nam razloček med moško (epsko) ter žensko (lirično) pesmijo. Obširno potem govori o posebnostih ženske pesmi: da zasledimo časih v njej presenetljive psihol. istine, semtertja snov, vredno največjih genijev; o večji ali manjši jakosti čuvstev, in da je najjačje izražena žalost n. pr. ob ločitvi dveh dragih, ob smrti dragega ali drage, ob bivanju v hiši neljubljenega moža itd. — Uvod dalje govori o jeziku pesmi, o pestrih verzih (srečavamo od četverca vse do trinajsterca, največ seve osmerce in deseterce), o tropih in figurah; o vplivu narodne lirike na umetno poezijo srbsko.

Uvod, to moramo priznati, je skoro izčrpen. Ne strinjamo pa se z razdelitvijo. V I. skupino bi — po naši sodbi — morale vse pesmi snubitve itd., o bratu in sestri, sploh vse, ki se tičejo devojke, dokler je v očetu vi hiši; v II. skupino pa tiste, ki se tičejo nje kot snahe v hiši može vi. (Mimogrede omenim, da mi je, ko čitam to skupino, ko da sem v Homerjevi Troji: izrazi za sorodstvo so malone isti. Heleni sta Priam in Hekuba ἐκυρός, ἡ, Hektor [in cela vrsta bratov] ji je δαίρη, njegova žena in žene bratov so ji εἰνάτεραι, njegove sestre so ji γάλας ... v srbskih pesmih pa so to: sveker, svekrva; dever; jetrvice; zaove [zalve]. In kakor je tam Hektor edini pravi zaščitnik mlade Helene, tako tudi v srbskih ženskih pesmih dever. To dalje primerjati je poseben užitek!) Ne ugaja nam, da je slov. Lepa Vida zašla med »pobožne i moralne«. Sicer je pa Prodanović tudi Asanaginico in Smrt majke Jugovića uvrstil med ženske pesmi, torej ne epske. — Čudno se nam zdi, da se avtor ni dotaknil takozv. konvencionalnih (mednarodnih) motivov. Koliko jih je že v tej antologiji! Tako n. pr. št. 258 (Svekrva otrovnica) je isto, kar naša Mlada Breda. — Toplo priporočamo to knjigo; zbirko »Školski pisci«, katere 1., 2., 3. snopič tvori, bo treba imeti pred očmi; zdi se, da bo to velevažno in resno podjetje. Dbv.

Poeti d'oggi. Zbirka moderne italijanske lirike od l. 1900—1925. Izdaja Vallecchi, Firenze, 1925.

Dva na prvi pogled neskladna človeka sta zbrala to antologijo: Papini — lirik, bolj mistik, nikdar pa ne kritik v strokovnem pomenu te besede, ampak samo oboževatelj ali preziratelj ljudi in duš, in Pancrazzi — kritik v pravem zmislu besede, ki mu k temu še romanska finost opazovanja daje jasen pogled in zmožnost, da marsikako zamotano stvar imenuje s pravim imenom. L. 1919. je izšla prva izdaja te antologije. Knjiga je bila manjša od letošnje, čeprav bi pričakovali, da bo naš izbor »strožji«. Izpustila sta par imen prve izdaje, ki sta jih pa nadomestila s številnimi novimi.

Ni lahka stvar — pa naj je sedanji čas še tako ugoden za tak pregled — sestaviti izbor iz lirike, ki je šele dvajset let stara in to slabotnih in bolnih let. Ta lirika je fragmentarna in je šele zaslutila v daljavi prve znake svoje zrele moči, katera teži za tem, da izreče svojo veliko besedo v sebi primerni formi. Dosedanji rezultat v tem oziru ni zadovoljiv: Knjiga je stkana iz besed, mnogo je besednih iger, simbolov, metafor, kakor da se pesnik ogiba jasnosti. Stihi so pretrgani in neka melanholija prevzame človeka, ko jih čita. In instinktivno je prišlo prirediteljem v uvodu (str. 9) pod peró, da je danes vsak poskus za sintezo nemogoč, pa naj bi bil začel s še tako sigurnim okusom, jasnim razumom in neinteresiranim poštenjem. Rezultat poskusa je samo pokaz gotovih tendenc v liriki, kakor so se v teh letih pokazale, brez namena pótém njih rešiti celotni duhovni problem razen na mozaičen način. Zdi se, da avtorja prepuščata rešitev problema na milo srečo ali nesrečo čitatelju. Vendar problem je tu, pa naj je še tako pritajen v zaplakanih usmevih

Corazzinija, Gozzana, Morettija in Alda Palazzeschija, tihih pesnikov Pascolijevega »večnega detinstva«; ta problem je tudi v Sofficijevem esteticizmu in Papinijevem pesimizmu; imamo dalje problem »futurizma« kot zadnjega romantičnega blefa; problem neoklasicizma v Baldiniju, Cardarelliju in Cecchiju; potem pa še globoki problem »povratka«, problem duhovne revolte, ki je sledila vojni.

Vendar je v morju fragmetov te knjige tudi precej odsevov silnih osebnosti. Saj se srečamo tu s Pirrandellom, Papinijem, Panzinijem, Borge-som, Palazzeschijem in Sofficijem.

Toda kje je genij? — vprašuje Pancrazzi v uvodu. Ni ga še, toda čutimo, da prihaja, mogoče pa se je tudi že pojavil, a ga, kakor navadno, sodobne oči ne vidijo in ne priznajo. B. R.

Isidor Poljak: **Sa bijelog brda.** (Zabavna knjižnica Narodne Prosvjete, Knjiga 5.), 1924. Tiskara Nar. Prosvjete u Zagrebu.

Poljak je modern in tradicionalno epigonski kakor je bil, je in bo še ta in drugi jugoslovenski svečeniški lirik. Jeka njegove pesmi je znaneznana: je ditiramb, psalmodija, povita v ritem hrvatskega trpkega trohejstva brez one Slovincu lastne melodije. Poljakova pesem je nedvomno najjačja jugoslovenska himnika in odika. Iz pesmi »Noč bez Njega« sem se moral učiti na pamet:

»Ja rekoh srcu: Samo vladaj sada, srce moje!
Al ono, čudno d'jete neće, da se smiri.
U kutu negdje jeca, neutješno zove:
O vrati se, o vrati, moj tihi, dobri Kralju,
Bez prijatelja mogu i bez starog oca,
Bez domovine živjet, ali ne bez Tebe,
Bože, Bože moj!«
Dr. I. P.

Alessandro Manzoni: **Zaročena** (I promessi sposi). Milanska zgodba iz XVII. stoletja. Poslovenil dr. Andrej Budal. Izd. in zal. Narodna knjigarna v Gorici, 1925. Knjiga je bogato ilustrirana; na vsako tiskano polo pride po ena na lepšem papirju tiskana slika. Slovenski tekst je prav dober. Drugače se pa ta knjiga, ki je Slovincem že znana po starejšem prevodu, sama priporoča.

UMETNOST.

Anton de Waal: **Rompilger.** 11. izdajo priredil dr. J. P. Kirsch. 21 načrtov in kart, velik načrt Rima, železniška karta Italije in 83 slik. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1925. Delce je že davno udomačeno, saj je nastalo že l. 1888 z izrečnim namenom, biti vodnik po rimskih znamenitostih posebno katolikom, ki prihajajo tja. V tem oziru ga ni potreba priporočati. Opremljeno je z vsem potrebnim informacijskim aparatom. Bolj važno kakor v teh svojih praktičnih oddelkih je za izobraženca v onih delih, kjer govori o rimskih starinah in umetninah. Ta poglavja so posebno: Poganski Rim, Starokrščanski Rim, Srednjeveški Rim, Rim o času renesanse in baroka in Rim v najnovejši dobi: posebno poglavje je posvečeno umetniškim zbirkam. Frst.

GLEDALIŠČE.

Drama.

V času, o katerem nam je še pisati, je zadela naše gledališče težka izguba. 8. aprila 1925. je umrl v ruski bolnici v Pančevem Boris Putjata. Boris Vladimirovič Putjata, po pokolenju Rus, se je na svojem potovanju skozi življenje, ki mu je bila igra, ustavil nazadnje pri nas, se udomačil in nam dal tisto veselo igro, katere bi brez njega ne bili imeli. Pet let je ta z romantiko odeti kavalirski osivelec igral kos za kosom veselega življenja. Marsikaj tega se je nam, vbadljivim Slovencem, ki moramo ekonomično tehtati in vrtamo v svoja tla, zdelo prelahko blago, iz površne, razsipne preteklosti, kajti Putjata je prišel iz širokega sveta — a marsikaj je našim očem naravnost odkril. Vtisnil je našemu spominu Figara, kjer se je učil v slovitem monologu tudi prvih slovenskih stavkov, predstavil nam je Molièra, nato je dramatisiral Idiota in Stričkove sanje in težko bolan igral do zadnjega. Videli smo v njem neomejeno ljubezen do poklica, in umetnika, ki ga častno moramo uvrstiti v število tistih nedomaćinov, ki so slovenskemu gledališču dali novih pobud. —

To disonančno uglašeno gledališko leto ni našlo odrešilnega akorda tudi proti koncu, ko smo videli Misel, Lizistrato, Roka umije roko, Narodnega poslanca in Pohujšanje v dolini šentflorjanski. Med te nove igre so uvrstili mimogrede še nekatera bolj uspela dela iz prejšnjih let, deloma jih tudi izboljšali v sceničnem ali igralskem oziru, tako zlasti Othella in Golgota, a zanimanje občinstva je vse udušilo; krivica se je zgodila zlasti Othellu, dočim je dobil zadoščanje Nestroy v pristneje preoblečeni burki Danes bomo tiči.

Med novimi deli je bila najboljša Andrejeva Misel, čeprav je vsakdo, ki jo je videl, gotovo ne želi več videti. Ta gledališka igra — je poizkus, koliko zdrže povprečni živeci. G. Skrbinšek, ki jo je vodil in tudi igral glavno osebo, doktorja Kerženceva, je našel v blazno snujoči človeški miselnosti in njeni tragiki prehvaležno snov, da je neovirano izigral vse učinkovite, za gledalca in misleca enako zanimive naloge. Vprašati se je vendarle treba, ali ne bi bila umerjenejša igra zapustila finejših učinkov.

Ponesrečila se je Aristofanova Lizistrata. Ni je mogel rešiti moderno občuteni prevod Bradačev in ne gledališka preustrojitev, ki smo jo prevzeli od Čehov. To delo — če hočemo biti iskreni — mora danes propasti. Prvič je ta igra za gledališče samo literatura. Snov je časovna duhovitost, ki ima mnogo kulturnih zanimivosti in čez mero samo grškega čuvstvovanja. Živa za nas so le ona mesta, ki so prestopila meje dnevnosti in se oblikovala tipično: to so zlasti ženske med seboj. Zato je tudi prvo dejanje še najbolj sprejemljivo. V celoti pa je to teatarska zgodovina, ki bi mogla današnjega gledalca zanimati le, če bi jo videl historično z vsem grškim komedijskim čuvstvovanjem, ki sega po precej grobih in pri-

mitivnih sredstvih. Po naše prečutiti tega dela in stare komedije sploh ni mogoče. Razdelitev kora, scenična poživitev, vse to je zunanje, ker vprizoritev še vedno nima muzikalnosti, tistega, kar je nosilo svoj čas igro. Če se nazadnje še zgodi, da gledališče ne more podati res vrsto estetično izbranih skupin, učinkujočih po lepem, ritmično umerjenem kretanju in zlasti po estetični telesnosti, so učinek predstave neugodno se menjajoča čuvstva: odkrivanje neorganičnosti in nepristnosti, obžalovanje radi zgrešnega truda.

Roka roko umiva, obe obraz je napisal Španec Benavente, odlikovanec z Nobelovo nagrado. To delo daje današnjemu gledališču okvir za čudovito igro. Ne zanima nas, da se je pesnik v okviru stare commedije dell'arte moderno razgovoril in razpesnil — na več mestih skoro preveč, — glavno je, da je dal v navidezni stereotipni posodi zgodbo, kjer se fantazija neovirano kreta, kjer se tipizirane figure slečejo do gole, prvotne človečnosti. To delo, o katerem se je vsa problematičnost čudovito poenostavila, nudi gledališču, da postane spet gledališče, igravcu, da je spet gospodar in sluga gledavcu, in tudi v gledavcu se dvigne že dolgo pogrešana hvaležnost — a to le tedaj, če se res vse zgodi v redu. Pri nas smo videli neodločnost, v kateri smeri naj bi poenostavili igro: ali v zmislu okvira ali v zmislu vsebine. Ali lutke ali človek? Lutke niso bile dovolj izrazite. Zato je gledališki večer nudil gledavcu bolj priliko študirati pesnika, kakor gledati njegovo delo na odru, zajeto dobro ali slabo.

Nušičev Narodni poslanec, kjer g. Povhe ni našel pravega mesta za svojo 25 letnico, je razsipna burkasta komedija, polna drznih časovnih domislic, pa nima dovolj odrske discipline, da bi bila res dobra umetnina. Zdi se, da Nušiču često gre bolj za popularnost in učinkovitost njegovega političnega humorja kot za umetnost. Gledališkemu prospehu te igre ne nudijo veliko, naši ljudje jih vendar radi pogledajo radi pouka in zabave.

Bolj bi bili g. Povhetu lahko privoščili za njegovo praznovanje učitelja Šviligoja v Cankarjevem Pohujšanju. Tu je daleč pred vsemi, ki so ga kdaj nadomestovali. Pohujšanje so še enkrat pregledali in ga v 3. dejanju na novo prerežirali v močnejšo grotesko. Tu je g. Šest uresničil del svojih sanj o vprizoritvi Pohujšanja (gl. lanski D. in sv.), a ni se še posrečilo, da bi igro v celoti bistveno preuredil. Osrčje Pohujšanja je še slabotno in malokrvno.

Še dvoje dogodkov nam je tu kronistično omeniti: gostovanje Hudožestvenikov pri nas in istočasno gostovanje naše drame v Belgradu. O prvem bo treba posebej govoriti, o drugem — za katero so se dolgo temeljito pripravljali, vemo iz poročil, da se je vršilo z velikim navdušenjem tamkaj stanujočih Slovencev, s priznanjem kritikov in v popolni brezbriznosti in odsotnosti širše belgrajske javnosti. Igrali so Veroniko Deseniško, Vdovo Rošlinko in Pohujšanje.

France Koblar.

BACCIO M. BACCI, PERICE.

IZ NAŠE DNEVNE KULTURE.

Iz pasjih dni.

1.

Kadar baladniki od vina gredó,
široko gredó, gredó težkó,
(baladno so namreč vse rime na O!)
vidijo to in onóoo...
Vidijo luno v krajce tri,
na vsakem krajeu so oči,
ene rumene, druge zelene,
v mrtvo obličje živo vsajene,
da pijejo v mozeg in pijejo v kri
(v vsaki baladi je treba krvi!)
mrki vampirji iz mrzlih dalj —
Pridi, slikaj, če moreš — Kralj!

2.

Vergilius... Virgilius.
Ena muha kaj stori,
sive glave obnori,
norce tuje, serce naše,
da jih pikolovstvo jaše:
Prešeren... Preširen.

3.

Ta pesnik... Saj se je izpel,
preden je peti začel!

4.

SHS jezik... Umej!
»Slovenac jesam,« prepevaj odslej!

5.

Kako se je slavi rodeval?
V filmu je trikrat Kosovo opeval.

6.

Slika: Christus heri et hodie...
Da le biblično ne, pa nam po godi je.

7.

Kritiziral bi vsak...
pisal pa nič!

8.

Oči in ušesa zdrava ima,
le da jih prav rabiti ne zna:
za ločila uho povpraša,
stike po očeh uglašja.

9.

Kraljevič Marko za rajo
je metal šestoper.
Anima pia, naš Stritar
v distihih — šestomer.

10.

Potnik, ki je ceste truden, se sezuje.
Joža, moj prijatelj, na podkovanem Pegazu
— potuje.

11.

Ali nima drugih potreb,
da se brezstidno v »Demonu« razgalja
Jereb?

12.

»Žalostne roke«... Sočutim, Tone, a glej,
Kaj te pravzaprav boli, povej!

13.

Komú bolj ko Prešernu pritiče
pesniški lovor ob senca?
Joži Zazuli, ki nam dal je —
kar venec sonetnega venca!

14.

Prešeren govori:
»Stritar in Aškerc... Puntar in Žigon,
pozabljeno vse!
Moje besede pa ne bodo prešle!«

15.

Jenko: Ali sem res, kot me je v »Šmonci«
opisal?
Levstik: Vidim, da ljubil je, a sebe le
risal! Lukian.

* * *

Meštrović in religiozna umetnost. — »Die christliche Kunst« (Monakovo, 1925, 8) piše: »J. Strzygowski je opozoril v časopisu 'Deutsche Kunst und Dekoration' na delo, ki je umetniška izpoved in pomeni program podobno kapeli sv. Mavra, katero je ustvaril P. Deziderij Lenz. Nagrobna kapela, ki krasi rtič v Cavtatu pri Dubrovniku, predstavlja resnično enotnost stavbne in oblikovne forme, ki jo primerja Strzygowski z mavzolejem Teodoriha v Raveni. Kar pri ti znameniti centralni stavbi posebno privlačuje, je njena jasna zakonitost v tlorisu in gradbi, združena s poduhovljeno nežnostjo v plastiki. Ako kdo misli, da bo umetnost Jugoslovana v Nemčiji težko našla mnogo prijateljev, temelji ta bojazen nedvomno na posebnem načinu, s katerim izraža umetnik svoja čuvstva, toda kiparska sila in resnična poduhovljenost, ki sta izraz mojstra, polnega duše, bosta gotovo našli občudovanje in priznanje. Odkar smo doživeli 'Dombauhütte' v monakovski Gewerbeschau, naravnost blagodejno vpliva, če gledamo ta pravi ekspresionizem. Nedvomno bo ta ali oni želel drugačno Mater božjo ali angele, toda nedvomno je kapela kot celota mojstrsko delo. Izredno učinkujejo 4 angeli, ki plavajo na stenah glavnega prostora in nosijo duše pokojnikov v nebo. Čudovita nežnost in finost je v držanju, s katerim objemajo duše v podobi dece. Meštrović je v svoji stavbi, s fino občutenimi plastikami rešil problem ekspresionizma na edin način.«
(Po Hrv. Prosvjeti.)

PREJELI SMO V OCENO.

Julius Zeyer: **Tri legende o razpelu.**
Iz češčine prevedel dr. Fran Bradač.
(Prosveti in zabavi, 5.) V Ljubljani, 1924.
Izdala Zveza kulturnih društev. Založila Ti-
skovna zadruga. Natisnila Delniška tiskarna.
Zeyerjeva tegobna romantika. Baš dovolj,
da se je človek ne preobje in se vendar

zadostno pouči o njej. Umetniško ilustrirana knjiga bi dala fantastični vsebini več podarka, bolj sočna, slovensko-intuitivna beseda v prevodu — več vonja. Dr. I. P.

Zbirka zakonov. XVI. snopič: Zakon o stanovanjih (z dne 15. maja 1925). Pojasnil dr. Al. Gradnik. Ljubljana, 1925. Tiskovna zadruga.

Apuleius: Amor in Psyche. Pravljica ljubezni. Preložil in založil Anton Sovrè, 1925. Nat. V. Blanke, Ptuj.

Iz ljubljanske šole za arhitekturo 1925. Izdaja »Ognjišče« akademikov arhitektov v Ljubljani.

Carinthiacus, Položaj Slovenaca pod Austrijom i položaj Nemaca u kraljevini SHS. (Cir.) Ljubljana, 1925.

Dr. Matija Ambrožič: Materinska pomoč zdravemu in bolnemu dojenčku. S 30 slikami. Druga izboljšana izdaja. Ljubljana, 1925. Knjižnica inspektorja ministrstva narodnega zdravja v Ljubljani.

Mirko Korolija: Jugana, vila najmlajša. Dramska vizija v enem dejanju. Oder, 10. zv. Prevel R. Petruška-Peterlin. Ljubljana, Zveza kulturnih društev, 1925.

Ivan Pregelj: Plebanus Joannes. (Vikar Janez.) 2. pregledano izdanje. Tiskovno društvo v Kranju, 1925.

C. Golar: Slovenske balade in romance. Antologija. Splošna knjižnica, 51. Ljubljana, Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925.

Marija Kmetova: V metežu. Roman. Spl. knjižnica, 54. Ljubljana, Zvezna tiskarna in knjigarna, 1925.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Izdalo Umetn.-zgod. društvo v Ljubljani. V. 1., 1925. Izšla je 1./2. v novi opremi in na boljšem papirju. Vsebina: V. Steska, Ljubljanski baročni kiparji. — Fr. Mesesnel, Nadežda Petrović. — V. Molè, Zapadni Balkan v razvoju umetnosti srednjega veka. — Fr. Stelè, Epigrafične drobtine (letnici 1459 pri Sv. Primožu nad Kamnikom in na Kamnem vrhu ter stavbar Andrej iz Loke). — M. Kos, Srednjeveški rokopisi drž. licejske knjižnice v Ljubljani. — Priloga: Fr. Stelè, Umetnostni spomeniki Slovenije: I. Kamnik.

J. O. Curwood: Kazan, volčji pes. Kanadski roman. Poslovenil P. V. B. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani, 1924. Ljudska knjižnica, 19. letnik. Ljudska knjižnica izhaja četrtletno.

Joseph Neuberger: Schulflora von Baden. 7. in 8. izboljšana izdaja. 114 slik. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1925. Knjižica obsega vse znane na Badenskem rastoče divje rastline, razen tega veliko število navadnih krasilnih rastlin.

Slavjanofil: Češki Argonauti u Sibiriji. Tokijsko su izdanje ove brošure Česi kupili i uništili u Japanu. Naklada »Džepne knjižnice«, Osijek, 1925.

Dr. M. Malnerič: Tobolček. Knjižni almanah Bele Krajine. Ob tisočletnici kranjanja kralja Tomislava. V Ljubljani, Samozaložba, 1925. Knjiga, katere bibliografsko podana vsebina je razdeljena v poglavja po stvarnih momentih, vsebuje vse važnejše, kar se je dosedaj pisalo in dognalo o Beli Krajini.

Heinrich Faßbinder: Vor dem Sommer. Ein Buch vom innern Reifen für unsere künftigen Frauen. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1925. Knjižica je namenjena zrelejším gojenkam učilišč.

P. Dörfler: Das Geheimnis des Fisches. Eine frühchristl. Erzählung. Herder & Co., Freiburg im Breisgau, 1925.

Ante Dukić: Iz dnevnika jednog margarca. Zagreb, 1925. Jugoslov. štampa d. d.

Fr. Ks. Meško: Našim malim. Ljubljana, 1925. Učiteljska tiskarna.

Geografski vestnik. Časopis za geografijo in sorodne stroke. Izdaja in zalaga Geografsko društvo v Ljubljani. Uredniki: V. Bohinec, R. Savnik in F. Rubič. (Vsebina: Bohinec, Razvoj geografije v Slovencih. — Ehrlich, Geografija in etnologija. — Rus, Morfogenetske skice iz notranjske strani in Notranjski ravniki. — Gavazzi, Geografski razpored največje in najmanjše poprečne množine padavin na Balkanskem polotoku I. — Baš, Hmeljarstvo v Savinski dolini. — Manjši članki. — Književnost.)

E. About: Kralj gorâ. Iz francoščine predstavila Kristina Hafner. Jugoslov. knjigarna v Ljubljani, 1924. Ljudska knjižnica, 20. zv. (Izhaja četrtletno. — Obnovitev Ljudske knjižnice pozdravljamo!)

Al. Zalokar: Pet let ginekologije in porodništva. Iz bolnice za ženske bolezni v Ljubljani. Ilustrirano. Tiskovna zadruga v Ljubljani, 1925.

Lucien Tesnière: Les formes du duel en Slovène. Travaux publiés par l'Institut d'études slaves III. Paris H. Champion, 1925.

Lucien Tesnière: Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène. Paris, H. Champion, 1905. Travaux publiés par l'Institut d'études slaves; atlas hors série annexe au tome III.

H. Sienkiewicz: Potop. 5. in 6. snopič. Iz poljščine prevel dr. R. Molè. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1925.

O. Antonin Zaninović: Marulićeva pjesma: Tužerije grada Hjerolimaa. Prilog II. Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku g. 1924/25. Split, 1925.

Svoboda. Glasilo delavske telovadne in kulturne zveze Svoboda v Ljubljani. 1. letnik, 1925.

Hermann Wendel: Der Kampf der Südlawen um Freiheit und Einheit. Frankfurter Societäts-Druckerei, Frankfurt a. M., 1925.